

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ В. Н. КАРАЗИНА

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра соціології управління та соціальної роботи

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи на тему

**«ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ
ДЛЯ МОНОБАТЬКІВСЬКИХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ»**

Виконала: студентка 2 курсу групи СМ-62
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 054 – Соціологія

Омельченко А.В.

Керівник: Вакуленко С. М., кандидат соціологічних наук,
доцент, доцент ЗВО кафедри соціології
управління та соціальної роботи

Рецензент:

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ МОНОБАТЬКІВСТВА.....	7
1.1 Монобатьківство як соціальна практика сучасного суспільства.....	7
1.2 Монобатьківство як явище в контексті системного підходу.....	13
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ МОНОБАТЬКІВСЬКИХ СІМЕЙ.....	26
2.1 Система соціальних послуг як об’єкт дослідження.....	26
2.2 Методи дослідження функціонування системи соціальних послуг.....	33
2.3 Модель надання соціальних послуг монобатьківським сім’ям в Україні.....	41
Висновки до розділу 2	53
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ МОНОБАТЬКІВСЬКИМ СІМ’ЯМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	54
3.1 Елементи програми соціологічного дослідження.....	54
3.2 Потреби монобатьківських сімей в соціальних послугах і якість надання таких послуг в оцінках фахівців соціальних служб Харківського регіону.....	60
Висновки до розділу 3.....	70
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасному українському суспільстві питання організації соціальних послуг для монобатьківських сімей перетворюється на актуальне та невідкладне. Розмаїття соціальних проблем, з якими стикаються самотні батьки, вимагає комплексної та кваліфікованої підтримки з боку держави та громади.

В Україні є велика частка жінок і дівчат, які мають особливі потреби, внутрішньо переміщених осіб, серед яких багато жінок. Така статистика, якщо у нас є монобатьківські сім'ї, то 90% таких сімей складається із жінок. Серед осіб, які потребують соціальної підтримки й допомоги - 72% становлять жінки [3].

Забезпечення доступу до широкого спектру соціальних послуг для монобатьківських сімей передбачає не лише фінансову підтримку, але й медичну допомогу, освітні можливості, психологічну підтримку та рівні можливості на ринку праці. Фінансова стабільність дозволить цим сім'ям забезпечити основні потреби своїх членів, але лише комплексний підхід забезпечить повноцінний розвиток.

Підтримка монобатьківських сімей передбачає доступ до якісних соціальних послуг. Надання доступу до освітніх ресурсів для дітей з монобатьківських сімей є критичним для їхнього соціального та особистісного розвитку. Також підтримка батьків у засвоєнні навичок виховання та підтримка їхнього професійного розвитку може забезпечити успішну інтеграцію в суспільство.

Психологічна підтримка для монобатьківських сімей визнається важливою в забезпеченні їхнього психологічного благополуччя. Програми консультування та психотерапії можуть допомогти в подоланні стресу та вирішенні психологічних проблем, що виникають у таких сім'ях.

Складні соціальні умови, що склалися в Україні в останні декілька років внаслідок повномасштабної війни із Російською Федерацією, спричинили зростання кількості монобатьківських сімей у країні. Ця надзвичайна ситуація

створила серйозні виклики для суспільства й змусила багато сімей переживати складні обставини.

Війна призвела до загибелі багатьох чоловіків і жінок, як тих, що брали участь у бойових діях, так і цивільних. Як наслідок, багато дітей залишилися без одного з батьків, або ж навіть без обох.

Для таких сімей особливо важливою стає підтримка та допомога. Вони зазнають не лише емоційного стресу через втрату, але й стикаються з фінансовими, психологічними та соціальними викликами. Нерідко саме матері перетворюються на головну опору сім'ї, стикаючись при цьому з надмірним навантаженням.

Одним із важливих аспектів життєдіяльності таких сімей є доступ до соціальних послуг, які передбачають фінансову допомогу, медичну підтримку, доступ до освіти для дітей та психологічну підтримку. Важливо забезпечити не лише тимчасову, але й тривалу підтримку для адаптації цих сімей до нових умов життя та виховання дітей.

Такі сім'ї потребують комплексної підтримки, щоб вони могли відчувати себе частиною суспільства та мати можливості для повноцінного розвитку. Подолання наслідків війни в Україні та забезпечення належної підтримки монобатьківським сім'ям стане важливим кроком для відновлення стабільності та благополуччя в країні.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Історичні передумови та причини виникнення материнських монобатьківських сімей у Західній і Центральній Європі детально проаналізовані в роботі Р. Зідера [56]. Власні теорії й пояснення виникнення феномену самотнього батьківства запропонували Г. Беккер (теорія шлюбного ринку) [44], Р. Поллак (транзакційний підхід) [49], Р. Хілл (теорія розвитку сім'ї) [47].

Особливості трансформації сфери шлюбно-сімейних відносин досліджують українські науковці Е. Лібанова, С. Аксьонова, В. Бялковська [19], О. Гладун [7], І. Курило [17], Л. Слюсар [34] та ін.

Проблеми функціонування монобатьківських сімей та передумови їхнього поширення розглянуті в роботах О. Коломієць [13], І. Курило [17], Л. Слюсар [32;

33]. Політиці сприяння функціонуванню монобатьківських сімей як складової сімейної політики присвячені публікації Б. Крімера [16].

Використання системного підходу в дослідженнях сім'ї запропонували В. Сатир [53], С. Мінухін [52], М. Боуен [45].

Функціонування системи соціальних послуг висвітлені у роботах К. Дубич [9; 10], К. Іващенко [12], С. Обушній [24], А. Попок [28].

В гносеологічній площині тема є актуальною через збільшення кількості монобатьківських сімей у сучасному суспільстві та зростання потреб цих сімей у соціальній підтримці. Актуальні питання, що постають перед наукою та соціальною практикою, стосуються організації ефективно діючої системи соціальних послуг для задоволення потреб самотніх батьків і їхніх дітей.

В предметній площині акцент має здійснюватися на розумінні монобатьківства як соціальної практики в контексті сучасних трансформацій сім'ї, а також на важливості підтримки цієї групи сімей.

Мета магістерської роботи полягає в тому, щоб охарактеризувати сучасний стан системи соціальних послуг, призначених для монобатьківських сімей в Україні, та запропонувати рекомендації щодо її оптимізації.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Узагальнити теоретичні напрацювання стосовно монобатьківства як соціальної практики сучасного суспільства.
2. Обґрунтувати необхідність застосування системного підходу для розуміння та розв'язання проблем, пов'язаних із монобатьківством.
3. Встановити основні проблеми, з якими стикаються монобатьківські сім'ї в сучасному українському суспільстві.
4. Розробити рекомендації для вдосконалення організації системи соціальних послуг для такого типу сімей.

Об'єктом магістерської роботи є система соціальних послуг для монобатьківських сімей в Україні.

Предмет магістерської роботи – організаційні аспекти функціонування системи соціальних послуг для монобатьківських сімей .

Гіпотези магістерського дослідження.

1. Можна висунути припущення, що оптимізація системи соціальних послуг для монобатьківських сімей сприятиме покращенню якості життя таких сімей.

2. Можна припустити, що впровадження певних елементів досвіду країн з розвинутою системою соціальних послуг для монобатьківських сімей матиме наслідком вдосконалення організації системи соціальних послуг для монобатьківських сімей в Україні.

Методи дослідження. Для написання магістерської роботи були використані теоретичні (систематизації, узагальнення та порівняльного аналізу різних підходів до обраної проблеми) та емпіричні (фокус-групові інтерв'ю з представниками монобатьківських сімей і опитування фахівців соціальних служб, що надають послуги сім'ям) методи.

Науковою новизною магістерської роботи є використання системного підходу, який допомагає аналізувати не лише окремі елементи системи, але й їхні взаємозв'язки, враховуючи вплив зовнішніх чинників. Отже, застосування системного підходу при аналізі організації системи соціальних послуг для монобатьківських сімей надасть можливість сформулювати науково обґрунтовані рекомендації для розроблення державної політики та організації практичної роботи соціальних служб.

Емпіричну базу магістерської роботи складають результати пілотажного соціологічного дослідження «Потреби монобатьківських сімей в соціальних

послугах і якість надання таких послуг в оцінках фахівців соціальних служб Харківського регіону», проведеного автором.

Загальна характеристика роботи. Робота налічує 79 сторінок, складається зі вступу, 3-х розділів, 3-х таблиць, 13-ти рисунків, висновків і 2-х додатків. Список використаних джерел містить 56 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ МОНОБАТЬКІВСТВА

1.1 Монобатьківство як соціальна практика сучасного суспільства

В останні декілька десятиліть спостерігаються суттєві трансформації, що відбуваються із сім'єю як соціальним інститутом. Серед них можна виокремити такі:

1) сучасні умови життя у великому місті ведуть до зміцнення індивідуалістичних цінностей, спрямованих на досягнення матеріальної забезпеченості, кар'єри й самореалізації;

2) молоді люди не вважають за потрібне поспішати формалізувати свої стосунки, тому достатньо поширеними є незареєстровані шлюби й спостерігається тенденція до зростання кількості таких шлюбів;

3) для повного задоволення потреби в дітях достатньо 1–2 дітей, тому молодь орієнтована на малодітну й бездітну родину;

4) існує зв'язок між умовами життя й кількістю дітей в сім'ї: люди не можуть народжувати та виховувати дітей через економічні та матеріальні труднощі або через брак часу та захопленість побудовою кар'єри, тому молоді люди бажають насамперед реалізувати себе, стати економічно й матеріально незалежними і тільки потім створювати сім'ю;

5) молодь не вважає, що народження дитини після 30 років є небезпечним для їхнього здоров'я й здоров'я дитини[35].

Наразі в багатьох країнах світу спостерігається поява багатьох форм організації приватного життя замість однієї, домінуючої моделі шлюбно-сімейних відносин, тобто плуралізація форм сімейного життя. Розглядаючи сучасні моделі сім'ї, варто звернути увагу на такий її різновид, як монобатьківська сім'я.

Монобатьківські сім'ї (one parent families) традиційно поділяються на материнські й батьківські. Соціологічні дослідження монобатьківських сімей виокремлюють різні причини появи феномена монобатьківства в двох основних

типах сімей: материнських і батьківських [16]. Сім'ї з одним із батьків (хоча частіше дослідники пишуть про материнські сім'ї) з точки зору їхньої генези визначаються як сім'ї, що виникли в результаті: розлучення; смерті одного із подружжя (вдівство); народження позашлюбних дітей (з визнаним або невизнаним батьківством). В разі народження позашлюбної дитини та відмови від визнання батьківства юридично виникає так зване «самотнє материнство». У деяких країнах самотні матері часто є об'єктами соціальної допомоги та програм соціальної роботи.

Окрему типологію монобатьківських сімей можливо вибудувати, спираючись на причини їхнього формування відповідно до умовних типів батьків. Важливо відзначити, що така типологія передбачає й свідомо деструктивні ситуації:

- 1) Перший тип – це жінки і чоловіки, позбавлені батьківських прав – абьюзивний тип;
- 2) Матері та батьки, що свідомо відмовляються від виховання дітей – егоцентристський тип;
- 3) Третій тип – компульсивний – об'єднує батьків, які через вимушені обставини опинилися ізольованими від сім'ї;
- 4) Провіденційний тип виникає в результаті смерті одного із подружжя (самотні матері-вдови і батьки-вдівці);
- 5) Неотрадиціоналістський тип – жінки, які віддають перевагу свідомому народженню дитини поза шлюбом як реалізації соціально-сімейної функції без необхідності пов'язувати себе якимись зобов'язаннями. До цього типу також можуть бути віднесені чоловіки, які вдаються до послуг сурогатного материнства або усиновлення дитини (дітей).

Історичні передумови й причини виникнення материнських монобатьківських сімей в Західній і Центральній Європі детально проаналізовані в роботі Р. Зідера.

Автор зазначає, що їхня кількість поступово збільшувалася у взаємозв'язку зі зниженням рівня народжуваності. Цьому, своєю чергою, сприяла низка чинників:

- перехід до індустріального суспільства;
- зниження народжуваності під впливом економічної нестабільності;
- все більша кількість жінок не мають можливості, а головне – бажання, переривати економічну діяльність, брати декретну відпустку, полишаючи тим самим своєрідну «зону комфорту». Це одна з найважливіших причин зниження народжуваності;

- «діти в меркантильному сенсі «не потрібні» сучасним батькам – ні як робоча сила, ні як гаранти забезпечення в старості» – пише Р. Зідер [56].

- урбанізація, умови життя в мегаполісах доповнили мрії про «сімейне щастя» різноманітністю творчих, професійних, рекреативних можливостей [4].

Власні теорії й пояснення появи феномену самотнього батьківства запропонували представники економічної теорії (теорія шлюбного ринку Г. Беккера, трансакційний підхід Р. Поллака) та соціології (теорія розвитку сім'ї Р. Хілла).

Економічна теорія враховує той факт, що на шлюбному моногамному ринку перебуває одночасно різна кількість потенційних партнерів з числа чоловіків і жінок, що пояснює те, що частина учасників шлюбного ринку не вступають у шлюб або партнерство.

Економічна теорія пояснює феномен самотнього материнства в його двох основних для сучасного суспільства різновидах: народження дитини поза партнерським союзом і утворення монобатьківської сім'ї в результаті розпаду союзу.

Якщо розглядати самотніх матерів, які народили дитину поза шлюбним або партнерським союзом, то сама держава стимулює появу таких сімей шляхом підвищення виплат за народження нових дітей.

Перетворення на монобатьківські повних сімей є результатом розлучення, що, своєю чергою, спричиняється зниженням вигід від шлюбу. Економічна теорія виходить з припущення, що індивіди укладають шлюб з метою збільшення своїх доходів, тому невелика різниця в доходах повної та монобатьківської сім'ї робить розлучення привабливим в очах жінки. Цей висновок Г. Беккер підкріплює

кількома прикладами, які показують, що в регіонах, де жінки отримують в середньому більшу заробітну плату, ніж чоловіки, вище частка сімей, очолюваних незаміжніми жінками [44].

В транзакційному підході Р. Поллака сім'я розглядається як керована структура й увага акцентується на мотивації та контролі поведінки індивідів. Вихідне припущення полягає в такому: індивіди прагнуть зберегти довготривалі сімейні відносини. Кожна сім'я має свою внутрішню організацію, що визначає її ефективність як структури. Кожна сім'я за час свого існування накопичує специфічний сімейний капітал. До сімейного капіталу можуть бути віднесені як спільні звички й моделі споживання, що дають змогу мінімізувати витрати, так і діти. Віднесення до сімейного капіталу дітей пояснюється тим, що діти збільшують вигоди від збереження шлюбу: як матеріальні (не треба платити аліменти), так і нематеріальні (можливість постійного спілкування з дитиною) [4].

В той же час у кожного індивіда є свій ринковий людський капітал. Зважаючи на це, транзакційна теорія пояснює те, чому одні сім'ї зберігаються, а інші розпадаються: подружжя постійно порівнюють переваги конкретного сімейного капіталу з перевагами особистого ринкового людського капіталу. Родина в особі кожного з індивідів в певний момент підходить до «точки загрози», коли вигіднішим стає розлучення, а не збереження сім'ї [49].

В соціології до розвитку сім'ї підходять з точки зору теорії розвитку сім'ї, в рамках якої розроблено поняття життєвого циклу сім'ї. Життєвий цикл сім'ї Е. Дюваль і Р. Хілл представили в 1948 р. у вигляді концептуальної схеми розвитку сім'ї в часі. В основу концептуальної схеми покладені два поняття: життєвий цикл сім'ї та сімейна стадія.

Життєвий цикл сім'ї – набір етапів, відповідно до яких сім'я розвивається протягом тривалого часу. Сімейна стадія – період проживання в родині, якій притаманна певна структура [47].

Автори теорії виокремлюють вісім стадій життєвого циклу, що підходять для одруженої пари з дітьми, проте не можуть бути використані під час аналізу життєвого циклу сімей з одним із батьків. Врахувавши, що частка сімей з одним із

батьків у Сполучених Штатах різко зросла в 1970-тих роках, автори теорії розвитку сім'ї розробили типологію монобатьківських сімей, в основі якої лежала демографічна подія – причина самотнього батьківства й ступінь сталості статусу «самотня людина» [17]. Період самотнього батьківства розглядається в двох категоріях: тимчасовий і постійний. В якості причин самотнього батьківства виступають розлучення, смерть партнера, сепарація подружжя через війну, народження поза шлюбом. Самотнє батьківство може бути або тимчасовим станом, або постійним. Вступ до шлюбу (першого або повторного), а також воз'єднання сім'ї є подіями, які переривають перебування в стані самотнього батьківства.

Вивчення життєвого циклу неможливе у відриві від історичного, економічного, соціального й культурного контекстів. Життєвий цикл вбудований і залежить від часу життя й місця проживання. Оскільки будь-яка людина є включеною в суспільство, то ця включеність впливає на її життєвий цикл і події життя. Але варто відзначити, що будь-яка подія є предметом вибору, оскільки кожна людина будує свій власний життєвий цикл шляхом вибору, ухвалення рішень в умовах існуючих можливостей і обмежень. Вибір, який робить людина, і наступна за цим подія впливають на хід подальших подій в її житті [6].

Прихильники теорії розвитку сім'ї вважали народження дитини поза шлюбом подією, що порушує нормальну послідовність етапів життєвого циклу сім'ї. При цьому в аналізі вихідною точкою є не сам факт народження поза шлюбом, а його причина – дошлюбні сексуальні стосунки, що впливають на подальший вибір жінки: використання / невикористання контрацепції; рішення народити дитину поза шлюбом / зробити аборт / вступити до шлюбу; рішення вступити до шлюбу після народження дитини / не вступати в нього.

Щодо розлучення й вдівства, також вважалося, що ці події в житті сім'ї призводять до відхилень від нормальної моделі її розвитку [16]. Більше того, багато авторів, посилаючись на відому роботу П. Сорокіна, говорили про кризу сучасної сім'ї, що проявляється в «зростаючій питомій вазі розлучень, зменшенні кількості укладених шлюбів, зростанні кількості позашлюбних дітей» [55] і про дезорганізацію сім'ї, визначаючи її як «розрив сімейної єдності, порушення

структури соціальних ролей, коли один або більше членів не можуть точно виконувати свої обов'язки» [26]. При цьому до форм сімейної дезорганізації, крім розлучень і народжень поза шлюбом, відносили випадки спільного проживання за мінімальних емоційних контактів, а також випадки тимчасової відсутності одного з подружжя.

Розглянемо різницю у ставленні до монобатьківських сімей у минулому й сьогодні. Ще на початку ХХ століття розлучення в Російській імперії, в складі якої тоді перебувала значна частина українських земель, були малопоширеним явищем, оскільки проти категорично виступала православна церква. В Євангеліє від Матвія написано: «А Я вам кажу, що кожен, хто пускає дружину свою, крім провини розпусти, той доводить її до перелюбу. І хто з відпущеною побереться, той чинить перелюб» [2, 5:32]. На цій підставі аж до ХІХ ст. прохання про розлучення узгоджувалося в єпархіального архієрея, потім надавався дозвіл від духовної канцелярії, з 1806 р. цими питаннями відав священний Синод. Процедура була тривала й трудомістка, призводила до накладення покути, а також до семирічної поразки у правах, включаючи можливість у цей час укласти новий церковний шлюб.

Незважаючи на перешкоди, що чинилися церквою, офіційне розлучення все ж таки існувало. До нього могли вдатися, якщо один з подружжя був відсутній більше п'яти років, був засуджений і позбавлений статусу, був нездатний до шлюбного співжиття, вчинив розпусту або був безплідний. Але цими приводами перервати шлюбні стосунки користувалися в основному чоловіки. Жінка була незахищена з точки зору володіння майном, оскільки ніякої власності, крім свого приданого, не мала. Після розлучення дитина залишалася з батьком, бо мати була фінансово та юридично неспроможною. Після розлучення жінка відкидалася соціумом, втрачала фінансову підтримку сім'ї й не мала можливості виховувати дитину. Розлучення для жінки означало соціальну смерть, тому вона так міцно трималася навіть за обридлий шлюб.

Поява дитини поза церковним благословінням вважалася страшним гріхом – блудом. В Євангелії від Матвія є такі рядки: «Ви чули, що сказано: Не чини

перелюбу. А Я кажу вам, що всякий, хто дивиться на жінку з пожадливістю, той уже вчинив перелюб із нею в серці своїм» [2, 5:27, 5:28]. Оскільки в таких випадках дитина завжди залишалася з матір'ю, вся відповідальність за «блуд» і «байстрюка» («безбатченка») лягала на плечі жінки. Духівництво не допускало самотніх матерів до церкви й часом відмовлялося хрестити їхніх дітей. Тому жінки вважали за краще позбавлятися від таких немовлят, а не нести клеймо «розпусниці». Самотня мати, заплямувавши себе й свою сім'ю появою позашлюбної дитини, вже не мала можливості вийти заміж і створити сім'ю. Вона або на все життя залишалася в будинку батьків вигнанкою-приживалкою, або йшла із сім'ї разом з дитиною.

Православна церква дозволяла своїм вірним укладати не більше двох шлюбів. Тому, якщо людина вдовіла двічі, третій шлюб визнавався незаконним і суспільство прирікало її на самотність. Але й тут ставлення до чоловіків-вдівців і жінок-вдів було різним. Ця різниця особливо яскраво проявилася в фольклорі.

Отже, інтимні стосунки, вагітність до шлюбу в традиційному українському суспільстві вважалися аморальною поведінкою та підлягали суспільному осуду, особливим практикам суспільного покарання, що були пов'язані з обрядом покривання голови, зрізанням коси, проведенням імітації весілля. Із часом ставлення до такої жінки та народжених нею дітей дещо покращується. Пояснення цьому варто шукати в модернізаційних процесах.

1.2 Монобатьківство як явище в контексті системного підходу

Системний підхід розглядається як напрямок соціальної практики та методології спеціально-наукового пізнання, основне завдання якого зводиться до розроблення та застосування складно сформованих методів дослідження та об'єктів, що перебувають у розвитку, тобто систем. Для адекватної постановки проблем у певних науках і вироблення ефективної стратегії їхнього вивчення використовується системний підхід. Методологія та своєрідність системного підходу визначається тим, що він спрямовує дослідження на розкриття цілісності об'єкта та механізмів, що забезпечують її (своєрідність), на виявлення

різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх в єдину теоретичну картину.

Позитивну роль системного підходу можна підсумувати такими основними положеннями. По-перше, використання понять і принципів системного підходу дає змогу краще розглянути аспекти досліджуваного явища у співвідношенні з раніше зафіксованими. По-друге, системний підхід містить нову пояснювальну модель, яка базується на розумінні об'єкта в цілому та виявленні його зв'язків з іншими об'єктами. По-третє, з важливої для системного підходу тези про різноманіття типів зв'язків об'єктів випливає, що аналіз складного об'єкта можна здійснювати шляхом виокремлення різних структурних одиниць. Водночас критерієм обґрунтованого вибору найбільш адекватного поділу досліджуваного об'єкта може бути те, наскільки з цього факту можна побудувати оперативну «одиницю» аналізу, що дає змогу зафіксувати інтегральні властивості об'єкта, його структуру та його динаміку.

Вибір системного підходу для аналізу функціонування сім'ї пов'язаний з розвитком теорії комунікації та застосуванням теорії систем для пояснення проблем у поведінці людини. Бачення сім'ї з точки зору системного підходу можна сформулювати так: сім'я – це щось глибше, ніж просто група людей, і тому, розглядаючи її функціонування, необхідно орієнтуватися не на окремих індивідів, а на взаємодії між ними. Також приділяється увага еволюції сімейної системи, її здатності до самозміни. Системний підхід станом на сьогодні вважається одним із найбільш поширених, перспективних і ефективних напрямків досліджень. Використовувався системний підхід у дослідженнях сім'ї В. Сатир, С. Мінухінім, М. Боуеном.

В. Сатир використовує такі поняття, як: енергетика сім'ї, структура сім'ї, межі сім'ї, функціональні характеристики сім'ї. Сімейна енергетика містить в собі емоції, життєві установки членів сім'ї і все, що визначає життєздатність сім'ї. Структура монобатьківської сім'ї стосується всіх членів родини, а також тих осіб, хто впливає на їхню поведінку. Сімейні межі визначають взаємодію родини із зовнішнім середовищем. Стилі спілкування, сімейні правила стосуються

функціональних особливостей сім'ї. Правила регулюють поведінку членів родини, що перетворює їхні дії на послідовні та передбачувані. За цими ознаками можна визначати благополуччя монобатьківської родини. Якщо сім'я благополучна, її члени взаємопов'язані й сприймають себе позитивно. Тому, з точки зору В. Сатир, така сім'я є відкритою системою. В закритій сімейній системі члени родини розділені, стосунки регулюються страхом покарання чи сили [53].

За С. Мінухіним, сім'я – це єдиний складний організм, що складається з окремих членів. Ключовими поняттями є структура сім'ї, сімейна підсистема, межі. Структура містить правила, що регулюють сімейні відносини. Якщо прийняті правила працюють, поведінка членів родини передбачувана, а система працює ефективно. Основними підсистемами монобатьківської сім'ї є дитячо-батьківські (дитячо-материнські) стосунки та стосунки між братами й сестрами (брато-сестринські), оскільки подружня підсистема в такій категорії сімей відсутня, тобто фактичні стосунки між чоловіком і дружиною відсутні, але вона (подружня підсистема) шкодить емоційній атмосфері, яка необхідна для росту та розвитку особистості. Шлюбна підсистема має величезний вплив на розвиток дитини. Тут дитина спостерігає зразки й форми поведінки, які вона буде використовувати в стосунках з протилежною статтю, а вони, на жаль, у монобатьківських родинах відсутні. Взаємодія батька чи матері з дітьми належить до дитячо-батьківської підсистеми. Ця підсистема пов'язана з функцією виховання дитини. Вона починає розуміти, коли її поведінку схвалюють і заохочують, а коли негативно оцінюють і критикують. У спілкуванні з батьком або матір'ю дитина отримує знання та навички, які визначають роль батька (матері) в майбутньому. Цей досвід впливає на ставлення дитини до батьківства чи материнства в період зростання, стосується кількості бажаних дітей, способу їхнього виховання. Якщо в сім'ї виховуються кілька дітей, виокремлюється також дитяча підсистема братських стосунків, яка допомагає визначити форми поведінки й взаємодії, що будуть використовуватися поза сім'єю. Межі сімейної системи регулюють відносини між підсистемами, а також її найближче соціальне оточення [52].

Основним поняттям концепції М. Боуена є емоційна система. Під нею розуміють складний сенсорно-поведінковий комплекс, притаманний майже для всього тваринного світу, своєрідну інстинктивну форму. Шлюбна поведінка, виховання потомства, добування їжі, поведінка в соціальній групі визначаються емоційною системою. Коли інстинктивна поведінка порушується, емоційна система реагує підвищенням рівня збудження. Чим вищим є стан збудження, тим менше реакції індивіда будуть усвідомленими. Це означає, що людині, яка живе за законами емоційної системи, буде властива імпульсивність, переважання афекту над інтелектом. Для характеристики рівня функціонування, соціальної адаптації людини в сім'ї М. Боуен використовує поняття диференціації «Я». Ця концепція заснована на зв'язку емоцій з інтелектом. Якщо в діях людини переважає емоційна складова, то це негативно позначається на житті родини. Якщо інтелект переважає, то в емоційно напружених складних ситуаціях поведінка більш розумна, отже, людина є більш успішною в сімейних стосунках [45].

Протягом багатьох років проблема дитячо-батьківських стосунків була важливою. Контекст цих стосунків не тільки визначає успіх соціалізації дітей, що ростуть та розвиваються, а й благополуччя самих батьків / матері (батька). Особливістю батьківсько-дитячих стосунків є те, що вони двосторонні, їх активно формують обидві сторони (матір / батько й дитина). Ці стосунки від початку є нерівноправними, але розвиваються шляхом пошуку рівності.

Методологічно системний підхід – це напрям наукового пізнання та конкретних соціальних практик, що ґрунтується на вивченні об'єктів як систем і сприяє адекватному виявленню проблеми в конкретних науках і розробленню ефективної стратегії її вивчення. Специфіка цього підходу визначається спрямованістю дослідження на виявлення цілісності об'єкта та його механізмів, виявлення різних видів зв'язків складного об'єкта та їхнє узагальнення [55].

В рамках системного підходу сім'я розглядається як єдине ціле, тобто система, що характеризується певними зв'язками й відносинами, що виконує комплекс функцій, спрямованих на задоволення потреб кожного члена сім'ї в

любові, повазі, вірності, симпатії, взаємопідтримці та довірчих відносинах. Така система має низку властивостей, притаманних для інших систем.

1. Нонсумарність – ціле, що перевищує суму своїх частин . Сутність нонсумарної властивості полягає в тому, що закони роботи системи не зводяться до суми законів функціонування її підсистем (елементів, об'єктів). Система якісно відрізняється від своїх елементів і їхнього поєднання.

2. Взаємообумовленість – усі частини та процеси цілого впливають та взаємно обумовлюють один одного. Це означає, що трансформація елемента або об'єкта системи викликає зміну іншого, який, своєю чергою, модифікує прояв першого. Таке розуміння дає змогу зруйнувати ілюзію, що все, що відбувається з особистістю, є детермінованим, дозволяє розглядати людину як частину більш складної системи, сімейної системи. В такому випадку на людину впливають усі члени її родини, навіть ті, які не перебувають у зоні спільного проживання;

3. Самоорганізація – це система, що самоорганізується, джерело трансформації та організації перебувають у її власних межах. Вважається, що члени сім'ї тим або іншим чином узгоджують свої дії із правилами функціонування системи, а не тільки перебувають під впливом власних мотивацій і потреб. Система є первинною для вхідного елемента. Це свідчить про те, що за наявності необхідності в психологічній допомозі індивід, як частина системи, не підпорядковується всій сімейній системі [53].

4. Відкритість. Відкрита система перебуває в постійній взаємодії з навколишнім середовищем. Сім'я потребує взаємодії із суспільством і його підтримки, яка може бути ресурсом для всіх членів сім'ї.

5. Емоційність. Емоційність відноситься до властивостей сімейних систем. Емоційна система – сенсорно-поведінковий комплекс, притаманний для людини й майже всього тваринного світу. Ця властивість керується двома протилежними силами: прагненням до об'єднання (синтез з іншими) й прагненням до індивідуальності (повна самотність).

До загальних принципів системного підходу відносять принципи гомеостазу й розвитку функціонування систем. У випадку сім'ї принцип гомеостазу означає,

що сім'я на кожному етапі свого життєвого шляху прагне зберегти статус-кво. Зміна статусу завжди болісна для всіх членів сім'ї, навіть якщо це радісні й довгоочікувані події, наприклад, народження дитини, розпад болісного шлюбу тощо. Для підтримання гомеостазу в родині батьки не дають навіть дорослій дитині покинути сім'ю і готові терпіти будь-яку девіантну поведінку підлітка [20]. При цьому, згідно з принципом розвитку, кожна сімейна система прагне пройти повний життєвий цикл.

Відповідно до цих двох принципів, кожна сім'я, як жива й цілісна система, прагне не тільки зберегти зв'язки, що існують всередині та поза нею, а й розвивати їх для власного функціонування. Функціонування сімейної системи як постійно регульованої системи зумовлене наявністю правил, що були створені, та з часом можуть визначати й обмежувати простір поведінкової гри кожного з її учасників [50].

В. Сатир розширює уявлення про функціонування сім'ї, вводячи такі поняття як «сімейна енергія» та «емоційний котел» [53].

Сімейна енергія характеризується поєднанням усіх компонентів, які сприяють біологічній та психічній життєздатності сім'ї, – від безпечного середовища проживання, якісного харчування до «цінності» отриманих емоцій і ставлення членів сім'ї.

Поняття «емоційний котел» визначає психологічну складову сімейної енергії та її життєздатність загалом, характеризуючи емоційну життєздатність членів сімейної системи. «Емоційний котел» може вичерпатися в певні періоди життя сім'ї та бути більш повноцінним в інші. Бідність емоційного резервуару можна визначити за поведінкою дітей у сім'ї. Їхня поведінка стає залежною та безпорадною в цей час, тоді як в інший діти більш сприятливі, активні, допитливі, самостійні [53].

Для підтримання стабільної роботи на певних рівнях складності система утворює підсистеми. Якщо підсистеми не сформовані, не встановлені стійкі зв'язки між елементами – система значно зменшується.

Всі підсистеми взаємопов'язані й впливають одна на одну, хоча в різних ступенях і в різних напрямках. Водночас можна встановити стосунки «батьки-дитина». Незалежні стосунки між матір'ю / батьком і дитиною з'являються з появою дитини та в процесі їхньої взаємодії. Взаємодія матері / батька й дитини має свій власний розвиток і унікальність. В процесі дорослішання дітей стосунки між батьками й дітьми змінюються.

Сім'я визначає становлення, розвиток і функціонування дитячо-батьківських стосунків і їхні психологічні особливості. Сутність батьківсько-дитячих стосунків відрізняється від сімейних і групових відносин та їхньої взаємодії. Відносини в розгорнутому вигляді виступають як цілісна система індивідуальних, вибіркового і усвідомлених зв'язків особистостей з різними сторонами об'єктивної дійсності: з явищами природи й світом речей; з людьми та суспільством; у рефлексії особистості як суб'єкта діяльності. Система відносин визначається всією історією розвитку людства, виражаючи його досвід і внутрішньо регулює свої дії, свої переживання, є вектором міжособистісної взаємодії [51].

Щоб зрозуміти специфіку дитячо-батьківських стосунків, важливо враховувати центральні завдання підліткового віку в системі міжособистісних стосунків, які полягають у перетворенні батьківсько-дитячих стосунків на основі досягнення рівноправності спілкування та взаємодії між батьками й дорослими дітьми.

Суперечливий процес відокремлення-індивідуалізації (емансипації) хлопчиків і дівчаток змінює їхні стосунки з батьками. Протиріччя цього процесу полягають у необхідності відторгнення прихильності дитини до батьків, формування незалежності від них і особистої автономії, з одного боку, а з іншого, не передбачає повного розриву стосунків та ізоляції батьків. Сепарація розвивається на тлі продовження стосунків з батьками.

Сучасна ситуація сімейної системи вимагає наукових досліджень, які будуть відображати сутність батьківсько-дитячих стосунків. Розвиток мислення в хлопчиків і дівчаток дає змогу їм характеризувати умови спільного проживання.

Таке становище в сім'ї дозволяє розглянути ці стосунки в симетричних дослідженнях: одночасне дослідження підсистеми стосунків батьків і дітей.

Монобатьківська сім'я може бути пов'язана із соціальними системами різного рівня. Сімейна система взаємодіє з макросистемами – школою, дитячим садочком, системою обслуговування, закладами охорони здоров'я, релігійною громадою. Це також включення сім'ї в життя етнічних спільнот у великих містах. Державна влада, судова система, ЦНАП є представниками макросистеми. Успішне функціонування сім'ї, рівень розлучень, соціалізація дітей залежить не тільки від внутрішньосімейних процесів, а й від того, що відбувається в навколишніх макросистемах різних рівнів. Тобто системний підхід до вивчення монобатьківської сім'ї завжди контекстуальний – у конкретному соціокультурному середовищі, історичному епосі, економічній і політичній матриці.

Родинні межі з макросистемами перебувають у континуумі від високої відкритості до високої закритості. На вході в сім'ю це енергія, їжа, інформація тощо, на виході – робоча сила, результати життєдіяльності сім'ї тощо.

Сім'я, як замкнута циклічна система, прагне до стабільності. З іншого боку, відкрита система потребує періодичних змін і розвитку у відповідь на впливи, як внутрішні, так і зовнішні (наприклад, нормативні та ненормативні стресори). Тому сімейна система має бути гнучкою.

Гнучкість і, отже, життєздатність сімейної системи (на відміну від жорсткості та вразливості) негативно пов'язані з конфліктами та напругою в системі.

Морфогенез – це процес зміни структури сімейної системи. Такі зміни на різних рівнях сімейної системи можуть відбуватися внаслідок економічної депресії, змін в житті одного члена родини тощо [30].

Дослідники зазначають, що існує потреба в зворотному зв'язку як у внутрішньо-сімейній взаємодії, так і у взаємодії із зовнішнім середовищем. Негативний зворотний зв'язок – це відмова щось змінити в своїй поведінці. Наприклад, мати (батько) повернулася на роботу після тривалого перебування вдома. Члени родини (діти, дідусь або бабуся) демонструють негативний зворотний зв'язок. Вони скаржаться, не хочуть вписуватися в її новий графік, звальюють

роботу по дому тощо. Позитивний зворотний зв'язок спрямований на зміни. Члени сім'ї зацікавлені в новій роботі матері як годувальниці, тож займаються домашніми справами, планують свій час спільного спілкування. Для системи потрібен баланс, тому що сім'ї з негативним зворотним зв'язком занадто стабільні, а сім'ї з позитивним зворотним зв'язком – більш мінливі, але нестійкі.

Багато дослідників, які займаються соціальними проблемами, стверджують, що діти, які виховуються у монобатьківській сім'ї, більш схильні до різнохарактерних проблем, ніж діти, які виховуються в родині з обома батьками.

Безперечно, соціальний статус монобатьківських сімей має велике значення, тому що діти відчують вагому потребу зайняти певне становище в суспільстві, хочуть мати обох батьків.

Дитина в монобатьківській сім'ї знає одну соціальну роль – матері чи батька. В суспільстві існують гендерні ролі – це соціальні норми, які визначають, що повинні, а що не повинні робити представники кожної статі. Формування здорової гендерної ідентичності має стартувати з дошкільного віку, інакше виникнуть неминучі розриви в розвитку, які згодом перешкоджатимуть нормальному виконанню сімейних і соціальних функцій.

Існує низка проблем, які тією чи іншою мірою стосуються дітей у монобатьківських сім'ях:

- економічні проблеми;
- емоційні проблеми;
- поведінкові проблеми;
- погіршення стосунків з матір'ю (батьком);
- вживання наркотиків і конфлікт із законом;
- підвищений ризик фізичного, сексуального та іншого насильства [26].

Багато дітей не можуть впоратися зі своїми проблемами, пов'язаними з відсутністю одного з батьків. Проблеми, пов'язані, наприклад, з розлученням батьків у дитинстві, переходять у доросле життя. Діти, виховані одним з біологічних батьків, мають менше шансів на щасливе доросле життя. Особливо це стосується двох сфер життя – любові та роботи, які є найважливішими складовими

щастя. Не всі діти з монобатьківських сімей мають такі проблеми, але багатьом з них важко будувати стосунки з представниками протилежної статі, створити міцну сім'ю, їм важче знайти стабільну роботу.

Сімейне виховання як основний чинник формування особистості дитини в дошкільному віці несе певне навантаження:

1. В сім'ї дитина отримує перші уявлення про себе як про особистість і представника певної статі та інших людей.

2. Розвиває соціальні почуття, навички спілкування та соціальної діяльності, необхідні для життя.

3. Сім'я й стосунки в ній створюють певні умови для взаємопроникнення світу дітей і світу дорослих.

4. Кожен член сім'ї, батько і мати, відіграють свою роль у вихованні дитини на різних етапах її розвитку [36].

Тому сім'я є найважливішим інститутом у розвитку та вихованні дитини. Здорова та міцна сім'я – запорука стабільності та процвітання будь-якого суспільства, будь-якої держави. Дитина повністю ідентифікується зі своєю сім'єю, особливо ідентифікується з одним з батьків своєї статі й наслідує його. Тому оптимальним варіантом соціального розвитку дитини є наявність у сім'ї обох батьків, тобто сім'ї, яка живе за законами любові та взаємоповаги.

На жаль, сьогодні ситуація в цивілізованому світі така, що розлучення, наслідком яких є утворення монобатьківських сімей, вже давно набули ознак відносно «нормальної» тенденції розвитку суспільства. Громадськість по-різному реагує на цю проблему. З одного боку, вона захищає право на особисту свободу, одноставно визначаючи право на свободу стосовно особистості, яка розриває шлюб, але водночас засуджує шкоду, яку розлучення завдає дітям [39].

Ще однією важливою проблемою сучасної сім'ї є зростання частки дітей, народжених жінками, які не перебувають у шлюбі. Водночас в Україні фактично самотніх матерів набагато менше, ніж показує статистика, оскільки значна частина жінок, які отримують допомоги як матері, що самотійно виховують дітей,

насправді проживають разом з батьком своєї дитини, але не реєструють шлюб, щоб отримувати пільги, які виплачуються на дитину [32].

Така ситуація пояснюється матеріальною невлаштованістю населення, коли люди намагаються знайти вигоду також і з соціальних пільг і допомог, і хоч останнім часом у країні фіксувалися позитивні зміни в боротьбі з бідністю, сім'ї з дітьми перебувають у найбільш скрутному становищі.

Серед проблем монобатьківських родин найчастіше на перший план виходять економічні проблеми (матеріальні труднощі, з якими стикається сім'я). Сукупний сімейний бюджет складається з індивідуальних трудових доходів, допомог, пенсій, відшкодувань і компенсаційних виплат, аліментів на дітей після розірвання шлюбу тощо. Потреба утримувати та виховувати дитину часто спонукає жінок до активного пошуку краще оплачуваної роботи або додаткового заробітку.

Дохід жінки, як правило, значно менший, ніж дохід чоловіка в одній і тій самій сфері. Для того, щоб рівень життя монобатьківської родини не опускався нижче рівня життя дітей у повній сім'ї, матері (батьки) відчують надмірне навантаження, але через надмірну зайнятість, своєю чергою, вони не можуть приділяти дитині (дітям) достатньо часу та уваги. Або навпаки, жінка переносить свою образу за розбите сімейне життя на дітей. У будь-якому разі доволі часто про нормальний психологічний клімат у родині не може йти мови [37].

Проблеми монобатьківських сімей, в яких діти виховуються батьком, досить специфічні: по-перше, це нетрадиційна модель, тому весь спосіб життя, в тому числі звички суспільного сприйняття, не зовсім адаптовані для неї. Але обидві моделі монобатьківських родин стикаються з однаковими проблемами орієнтації гендерних ролей. Більш того, батько дитини (дітей) більш «шлюбно орієнтований» в порівнянні із самотньою матір'ю, у нього більше шансів створити нову сім'ю. Тому однією з проблем такої сім'ї буде побудова відносин між дитиною (дітьми) та новою дружиною батька (можливо, і з її дітьми).

Жінка / чоловік, які самотійно виховують дитину, повинні самі нести відповідальність за благополуччя своєї родини. Особливо гострими є проблеми в монобатьківських сім'ях, де виховуються діти із особливостями розвитку, а також

діти з інвалідністю. Якщо дитина в такій ситуації вимагає постійного догляду, жінка не має можливості поліпшити свій матеріальний добробут, тож їм доводиться жити на пенсію з інвалідності та аліменти [22].

Потреба в догляді за дитиною в умовах руйнації сфери побутового обслуговування не дозволяє жінці самовиразитися в професійній сфері: вирішальною в її виборі та формуванні поведінки є матеріальна відповідальність. З одного боку, багато жінок вважають виховання й догляд за дітьми своїм основним заняттям і відсувають на другий план професійний успіх і розвиток. З іншого боку, подвійна зайнятість і гонитва за матеріальним добробутом родини віддаляє матір або батька від виховання та догляду за дитиною. Навіть у найтурботливіших матері / батька немає достатнього часу виховувати свою дитину. Тож через їхню надмірну працю й переважно діти ростуть самі по собі.

Висновки до розділу 1

Сім'я як соціальний інститут зазнала значних змін у наш час. Ці зміни є наслідком дії багатьох чинників, які впливають на спосіб життя та цінності сучасного суспільства. Враховуючи модифікації, які відбуваються в межах сім'ї як соціального інституту, важливою частиною сімейного життя є поява різних способів організації особистого життя, особливо монобатьківських сімей.

Вивчення явища самотнього батьківства викликає інтерес представників різних наукових дисциплін, насамперед таких як економіка і соціологія. Економічна теорія, зокрема теорія шлюбного ринку, трансакційний підхід та соціологічна теорія розвитку сім'ї надають різні пояснення причин і наслідків цього явища.

Розглядаючи відмінності, які існують у минулому та сучасному світі щодо монобатьківських сімей, можна відзначити значні еволюційні зрушення в суспільних уявленнях і способах реагування на подібні ситуації.

Системний підхід, який розглядається як напрям соціальної практики та методології наукового пізнання, видається надзвичайно важливим для адекватного

розуміння складних явищ та об'єктів у різних галузях знань. Методологія системного підходу спрямовує дослідження на розкриття цілісності об'єкта та виявлення механізмів його функціонування, надаючи можливість створення єдиної теоретичної картини.

В контексті вивчення функціонування сім'ї системний підхід дає змогу розглядати сім'ю як складну систему, глибше розуміючи взаємодії між її членами. Він акцентує увагу на еволюції сімейної системи та її здатності до самозміни. Дослідження, проведені з використанням системного підходу (В. Сатир, С. Мінухін, М. Боуен), підтверджують широкий спектр його можливостей для розгляду сімейних відносин.

Монобатьківські сім'ї стикаються з численними викликами, що можуть впливати на дитину. Гендерні ролі та формування здорової гендерної ідентичності важливі для нормального розвитку. Проблеми, що виникають у монобатьківських сім'ях, можуть впливати на виконання сімейних і соціальних функцій. Своєчасна підтримка та увага до цих аспектів є важливими для забезпечення здорового розвитку дітей у таких сім'ях.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ МОНОБАТЬКІВСЬКИХ СІМЕЙ

2.1 Система соціальних послуг як об'єкт дослідження

Існує багато визначення поняття «система соціальних послуг», наведемо деякі з них [8].

В. Ротар зазначає, що соціальними послугами слід вважати напрями діяльності, які здійснюють державні та недержавні заклади та установи з метою забезпечення реалізації соціальних прав людини, дотримання стандартів якості життя й людського розвитку[30, с. 119].

Я. Белєвцова вважає, що соціальні послуги – «це вид діяльності, яка спрямована на задоволення основних соціальних потреб людини, попередження та подолання складних життєвих обставин, які вона не здатна розв'язати самотужки, з метою покращення її життєдіяльності, допомога в соціальній адаптації, поверненні до самостійного життя [1, с. 5].

В. Литвиненко трактує соціальні послуги як «роботу відповідних уповноважених законом суб'єктів, яка спрямована на відновлення нормального життя людини, що зазнала негативного впливу, шляхом усунення такого впливу або його максимального зменшення» [18].

К. Дубич наводить таке визначення поняття «соціальні послуги»: «низка заходів, які спільно формуються та вживаються органами державної влади, фізичними особами та недержавними організаціями та спрямовані на пом'якшення або подолання складних життєвих обставин, соціального становища окремих осіб чи груп населення та повернення їх до самостійної життєдіяльності [9] .

Відповідно до статті 1 Закону України «Про соціальні послуги», соціальні послуги визначаються як «дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їхніх негативних наслідків для людей, які в них перебувають» [29].

Тож система соціальних послуг – це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення соціальної підтримки громадян, що її потребують, зокрема тих, які перебувають у складних життєвих обставинах, мають обмеження за станом здоров'я чи перебувають у складних соціальних умовах.

Така система передбачає різноманітні види соціальної допомоги, включаючи консультації та психологічну підтримку, допомогу у вирішенні побутових питань, медичну та доглядову допомогу, підтримку в реалізації прав та інше.

В кожній країні система соціальних послуг може мати свої особливості й різноманітність програм, в залежності від потреб населення та доступних ресурсів. Однак головною метою такої системи є забезпечення всіх людей, незалежно від їхнього соціального статусу та матеріального благополуччя, можливістю отримати необхідну соціальну допомогу [28].

Основними функціями системи соціальних послуг є:

1. **Забезпечення соціальної підтримки:** система соціальних послуг спрямована на надання людям різних видів соціальної підтримки, у тому числі може включати консультування, психологічну підтримку та допомогу у вирішенні побутових питань, медичну та доглядову допомогу.

2. **Захист прав людей:** система соціальних послуг забезпечує захист прав людей, зокрема права на житло, працевлаштування, соціальну допомогу, освіту та інші права.

3. **Соціальна адаптація:** система соціальних послуг допомагає людям у процесі соціальної адаптації, включаючи підтримку в навчанні, ознайомлення з новим соціальним середовищем, допомогу в пошуку роботи тощо.

4. **Забезпечення соціальної безпеки:** система соціальних послуг забезпечує соціальний захист, включаючи допомогу людям у вирішенні проблем, які можуть призвести до конфліктів і насильства.

5. **Розвиток інфраструктури:** система соціальних послуг сприяє розвитку соціальної інфраструктури особливо створенню інфраструктури для людей з обмеженими можливостями, розвитку соціальних служб та інших установ.

Загалом, система соціальних послуг має на меті забезпечити людей необхідною соціальною допомогою та підтримкою, що надасть їм змогу прожити повноцінне та задовільне життя [28].

Існує декілька підходів до визначення системи соціальних послуг. Розглянемо основні з них.

Функціональний підхід зосереджений на функціях, які виконує система соціальних послуг. Він визначає систему соціальних послуг як набір програм, послуг та інших інструментів, які забезпечують соціальну підтримку людей.

Територіальний підхід зосереджений на території, в межах якої функціонує система соціальних послуг. Він визначає систему соціальних послуг як комплексну мережу соціальних служб, які надаються на конкретній території.

Клієнтоорієнтований підхід зосереджений на потребах та інтересах клієнтів, які користуються соціальними послугами. Він визначає систему соціальних послуг як набір інструментів і послуг, що відповідають потребам і інтересам клієнтів [8].

Кожен з цих підходів має свої переваги та недоліки й використовується в залежності від конкретної ситуації та мети функціонування системи соціальних послуг.

Спираючись на функціональний підхід, можна виокремити такі основні функції системи соціальних послуг:

- Соціальна підтримка – надання допомоги людям у складних життєвих ситуаціях, наприклад, підтримка дітей, які залишилися без опіки батьків, підтримка людей з інвалідністю, надання соціальних послуг для людей похилого віку та ін.
- Соціальне обслуговування – надання практичної допомоги людям у повсякденному житті, наприклад, надання допомоги в домашньому господарстві, підтримка здоров'я та ін.
- Соціальна реабілітація – допомога людям з особливими потребами в поверненні до нормального життя, забезпечення можливості займатися самостійною діяльністю та інтегруватися в суспільство.
- Працевлаштування – надання допомоги в пошуку роботи й професійному розвитку.

- Соціальний захист – забезпечення соціальної підтримки та захисту населення на випадок безробіття, хвороби, відставки, втрати годувальника сім'ї та інших ситуацій, що призводять до економічних труднощів [12].

Переваги функціонального підходу до визначення системи соціальних послуг: по-перше, забезпечує точне визначення функцій, які повинна виконувати система соціальних послуг, що дає змогу підібрати найбільш ефективні програми та послуги для задоволення потреб населення. По-друге, він дає змогу підібрати найбільш оптимальний набір послуг і програм для реалізації певної функції. По-третє, завдяки функціональному підходу можна більш чітко визначити місце та роль кожної програми та послуги в системі соціальних послуг. По-четверте, він забезпечує зручну систему моніторингу та оцінки ефективності системи соціальних послуг, що дає змогу швидко виявляти та усувати проблеми.

Але такий підхід має певні недоліки, а саме:

1. Зосередження уваги на функціях, які виконує система соціальних послуг, тим самим ігноруючи конкретні потреби та інтереси конкретних користувачів цих послуг.

2. Функціональний підхід не завжди враховує культурні, етнічні та інші різноманітні потреби населення.

3. Зосередженість виключно на цьому підході може призвести до того, що важливі групи користувачів, які потребують соціальної підтримки, можуть залишатися без належної уваги.

4. Підхід може бути занадто загальним, не враховуючи індивідуальних потреб і характеристик користувачів, що може зменшувати ефективність системи соціальних послуг.

Основні принципи територіального підходу:

- Аналіз територіальних потреб і можливостей. Цей аналіз передбачає збір інформації про демографічні характеристики населення, рівень соціальної захищеності, наявність соціально-економічних проблем тощо.

- Врахування особливостей території. Під час розроблення системи соціальних послуг необхідно враховувати географічні та культурні особливості території, на яку спрямована система.
- Орієнтація на конкретні групи населення. Територіальний підхід передбачає адаптацію системи соціальних послуг до потреб конкретних груп населення, що проживають на території.
- Співпраця з місцевими органами влади та громадськими організаціями. Успішна реалізація територіального підходу потребує ефективної співпраці з місцевою владою та громадськими установами, які добре знають місцеві потреби та можливості [14].

Переваги територіального підходу:

1. Адаптованість до потреб території та населення. Розроблення та надання соціальних послуг, орієнтованих на конкретну територію дає змогу більш точно враховувати потреби та можливості місцевого населення, що сприяючи більш ефективному використанню ресурсів.
2. Спрощення управління та координації. Територіальний підхід дає змогу легше управляти та координувати надання соціальних послуг на місцевому рівні, оскільки він передбачає підпорядкування місцевим умовам і потребам.
3. Збільшення ефективності використання ресурсів. Розроблення та надання соціальних послуг з орієнтацією на конкретну територію дає змогу підвищити ефективність використання ресурсів, оскільки можна визначити пріоритетні напрями роботи з урахуванням особливостей території.

Недоліки територіального підходу до визначення системи соціальних послуг це, по-перше, ризик віддаленості від загальних стратегій. Використання територіального підходу може мати наслідком те, що підходи до надання соціальних послуг будуть занадто специфічні та не враховуватимуть загальних стратегій, що призведе до розриву між різними територіями та нерівномірного розвитку.

По-друге, ризик нерівномірного розподілу ресурсів. Якщо територіальний підхід не враховує різні рівні соціальної захищеності на різних територіях, то це

може призвести до нерівномірного розподілу ресурсів та збільшення соціальної нерівності. По-третє, високі витрати на розвиток та надання соціальних послуг. Територіальний підхід може призвести до того, що розроблення й надання соціальних послуг на кожній території потребуватиме значних зусиль і ресурсів. По-четверте, недостатня координація та співпраця між територіями. Якщо немає достатньої координації та співпраці між різними територіями, то це може призвести до дублювання зусиль і надання неповного спектру соціальних послуг на деяких територіях [11].

Ключовим принципом клієнтоорієнтованого підходу є використання індивідуального підходу. Система повинна забезпечувати індивідуальний підхід до кожного клієнта, враховуючи його потреби, вимоги та соціальні умови. Також це залучення клієнтів. Клієнти повинні бути активно залучені до процесу визначення своїх потреб і участі в ухваленні рішень про надання соціальних послуг. Партнерство та співпраця. Система повинна підтримувати партнерські відносини з клієнтами та створювати загальні умови для розвитку та надання соціальних послуг. Фокус на результат. Система повинна спрямовуватися на досягнення результату та задоволення потреб клієнтів.

Переваги клієнтоорієнтованого підходу до визначення системи соціальних послуг:

1. Забезпечення високої якості надання соціальних послуг. Клієнтоорієнтований підхід дає змогу надавати послуги, які відповідають потребам та очікуванням клієнтів.

2. Збільшення задоволеності клієнтів. Клієнти більш задоволені, коли їм надають соціальні послуги, які відповідають їхнім потребам і очікуванням, і коли їх беруть до уваги в процесі ухвалення рішень.

3. Покращення ефективності системи. Клієнтоорієнтований підхід сприяє покращенню ефективності системи соціальних послуг, оскільки дає змогу більш точно визначати потреби клієнтів та забезпечувати їхню задоволеність наданням послуг.

4. Збільшення довіри до системи. Клієнтоорієнтований підхід сприяє збільшенню довіри до системи соціальних послуг, оскільки клієнти відчують, що їхні потреби та інтереси беруться до уваги при наданні послуг.

Недоліки клієнтоорієнтованого підходу:

1. Високі витрати на індивідуальне обслуговування. Клієнтоорієнтований підхід передбачає індивідуальний підхід до кожного клієнта, що може збільшувати витрати на обслуговування.

2. Складність визначення потреб і очікувань клієнтів. Визначення потреб і очікувань клієнтів може бути складним процесом, особливо якщо клієнти мають різні потреби та очікування.

3. Ризик втрати контролю над процесом. Клієнтоорієнтований підхід може призвести до того, що система втратить контроль над процесом надання соціальних послуг.

4. Ризик нерівномірного доступу до послуг. Клієнтоорієнтований підхід може призвести до того, що деякі клієнти матимуть більший доступ до соціальних послуг, ніж інші, оскільки їхні потреби та очікування можуть виявлятися важливішими для системи.

5. Ризик виникнення конфліктів між клієнтами. Клієнтоорієнтований підхід може призвести до виникнення конфліктів між клієнтами, особливо якщо їхні потреби та очікування суперечать один одному.

6. Відсутність стандартизованих послуг. Клієнтоорієнтований підхід може призвести до того, що послуги надаються індивідуально для кожного клієнта, що може ускладнювати стандартизацію та контроль якості послуг [12].

Узагальнюючи, клієнтоорієнтований підхід до визначення системи соціальних послуг має свої переваги та недоліки, які повинні бути враховані під час розроблення й впровадження системи. При цьому важливо забезпечити баланс між індивідуальним підходом до клієнтів та загальними стандартами й процедурами, щоб гарантувати якість і ефективність надання соціальних послуг.

У будь-якому випадку, вибір підходу до визначення системи соціальних послуг залежить від багатьох чинників, таких як: масштаб системи, потреби

території та населення, наявність ресурсів та координаційні можливості. В більшості випадків оптимальним вибором буде комбінація функціонального та територіального підходів з урахуванням конкретних умов і завдань системи соціальних послуг.

2.2 Методи дослідження функціонування системи соціальних послуг

Соціологічні дослідження в системі соціальних послуг можуть бути використані для аналізу потреб і задоволеності користувачів, виявлення проблем, які виникають у процесі надання послуг, оцінювання якості й ефективності роботи працівників, а також для вивчення соціальної динаміки в суспільстві та її впливу на потреби користувачів.

Розглянемо основні методи соціологічних досліджень, які можуть бути застосовані в дослідженнях системи соціальних послуг.

Опитування може бути проведене для вивчення потреб і рівня задоволеності користувачів, оцінювання якості послуг, а також для виявлення проблем, які можуть виникнути в процесі надання послуг.

Групові дискусії можуть використовуватися для отримання глибшого розуміння потреб користувачів, їхніх думок і переживань. Цей метод може бути особливо корисним для вивчення потреб дітей, підлітків та інших вразливих груп.

Спостереження може бути застосоване для оцінювання якості й ефективності роботи працівників соціальних служб та інших чинників, які впливають на надання послуг. Цей метод може бути особливо корисним для вивчення соціальної динаміки та реакції користувачів на різні послуги.

Експертні оцінки можуть бути використані для визначення рівня якості послуг, оцінювання ефективності програм і прогнозування тенденцій у системі соціальних послуг.

Аналіз документів може бути застосований для збирання статистичних даних, звітів та інших документів, що стосуються надання соціальних послуг. Цей

метод може допомогти виявити тенденції в наданні послуг, оцінити їхню ефективність і визначити проблемні аспекти.

Анкетування може бути використане для вивчення демографічних характеристик користувачів та їхніх потреб у соціальних послугах. Цей метод також може бути корисним для збору даних про те, як користувачі оцінюють якість послуг і як можна їх поліпшити.

Фокус-групи можуть бути використані для вивчення думок і переживань користувачів щодо конкретної послуги або проблеми, яка стосується надання соціальних послуг. Цей метод може допомогти виявити глибинні проблеми та потреби користувачів.

Для дослідження системи соціальних послуг важливо використовувати різноманітні методи, щоб отримати максимально повну та об'єктивну картину про потреби користувачів та ефективність надання послуг. Результати соціологічних досліджень можуть бути використані для вдосконалення та оптимізації функціонування системи соціальних послуг, щоб забезпечити максимальну користь і задоволеність користувачів [14].

Дослідження, які ми розглянемо далі, аналізують поточну ситуацію в сфері соціальних послуг держав-членів ЄС і прагнуть встановити спільне розуміння ключових умов і підходів відповідно до стандартів Європейської Комісії щодо доброчесності, якості та рівності з метою підтримки European Pillar of Social Rights (EPSR) та його плану дій щодо досягнення своїх цілей. Вони мають на меті закласти основи для визначення соціальних послуг, які підтримуватимуть Європейську комісію в забезпеченні того, щоб соціальні служби могли розвивати свій повний потенціал у контексті EPSR [54].

Вимірювання соціального впливу соціальних послуг.

Враховуючи виклики, з якими стикаються політики та зацікавлені сторони, коли йдеться про розроблення та використання дієвих показників для вимірювання впливу соціальних служб на національному рівні, це дослідження було зосереджене на аналізі конкретних проєктів, програм або втручань, які мають задокументований позитивний результат. Основною метою тематичних

досліджень було виявити механізми роботи для досягнення позитивного соціального впливу та показники, які були використані для вимірювання цього впливу.

Результатом тематичних досліджень є ідентифікація механізмів, які використовуються для вимірювання різних видів позитивного соціального впливу. Виходячи з цих механізмів, було виявлено та описано десять категорій позитивного соціального впливу. Згідно зі встановленими теоріями оцінювання, результати показують, що моніторинг соціального впливу соціальних послуг є найбільш значущим, коли показники (індикатори) безпосередньо стосувалися того, що робиться в рамках втручання.

Дослідження визначило десять різних категорій позитивного соціального впливу. Всі впливи посиляються на покращення життєвих ситуацій цільових осіб. Подальший список впливів не є вичерпним, але відображає результати проаналізованих тематичних досліджень.

- Успішний перехід до нових етапів життя: успішний перехід людини з одного етапу її життя на інший, наприклад, діти в прийомних сім'ях дорослішають і стають незалежними або колишні наркомани, які перебудовують своє життя й реінтегруються в суспільство.

- Ліквідація безпритульності: доступ до довгострокового стабільного житла для людей, які раніше були бездомними.

- Емоційне благополуччя: здатність проявляти стійкість і справлятися зі стресом за важких емоційних ситуацій.

- Готовність до працевлаштування: бажання та готовність людини піти на роботу, працювати.

- Покращені умови життя: покращення фізичного рівня життя людей, такого як доступ до гігієни, безпека будинків.

- Поліпшення/збереження незалежності: здатність людини залишатися незалежною, наприклад, продовжуючи жити в своєму житлі.

- Покращення участі в освіті: участь дітей і молоді в навчанні (вступ на навчання, його прогули).

- Поліпшення якості життя: покращення здоров'я, повноцінне життя з рівними можливостями незалежно від особливих потреб, інвалідності чи хвороб.
- Інтеграція ринку праці: люди на ринку праці та їхня здатність працювати.
- Зменшення бідності / ризику бідності: покращення фінансового становища або зменшення ризику бідності.

Тематичні дослідження показують, що позитивні впливи часто взаємопов'язані між собою. Загальні комбінації містять усунення бездомності, зменшення бідності або ризику бідності, покращення умов життя та підвищення якості життя. Інтеграція ринку праці часто пов'язана зі зниженням рівня бідності / ризику бідності, в той час як збереження незалежності часто поєднується з емоційним благополуччям.

Прикладом, де було визначено декілька механізмів, є проєкт у Словаччині, де громадська організація організувала неповний робочий день для безхатченків (носіння багажу на головному залізничному вокзалі Братислави). Проєкт створив постійні робочі місця та пропонував консультування безхатченкам, які мали велику заборгованість або ризикували залишитися без житла. Проєкт мав наслідком підвищення готовності безхатченків до працевлаштування, підвищення їхньої кваліфікації й мотивації, а також їхньої здатності претендувати на роботу на відкритому ринку. Це також призвело до інтеграції ринку праці, яка вимірювалася шляхом спостереження за зайнятістю учасників проєкту в довгостроковій перспективі. Крім того, консультування щодо боргів призвело до зниження рівня бідності з погашенням заборгованостей учасниками проєкту. Цьому також сприяло поліпшення умов проживання.

Декілька проєктів були спрямовані на соціальні потреби надання житла, покращення умов життя й зменшення бідності чи ризику бідності. В Чехії пілотний проєкт створив комплексну систему соціального житла, паралельно пропонуючи підтримку соціальними працівниками учасників проєкту, а також підтримку при самотійному проживанні, консультації щодо заборгованостей та юридичну допомогу. Аналогічний проєкт в Ірландії пропонує доступ учасників до

доступного, стабільного житла, що призведе до покращення умов життя та до нижчих витрат на житло й комунальні послуги.

Також часто використовується більше ніж один механізм підтримки, наприклад, проекти для вразливих осіб, зокрема для людей з особливими потребами. Проект в Естонії зосереджувався на пропонуванні допомоги та підтримки дітей з важкими захворюваннями, з обмеженими можливостями та їхніх батьків, що мало наслідком покращення якості життя дітей і розширення можливостей участі на ринку праці для їхніх опікунів (батьків). Подібним чином соціальні служби Нідерландів створюють центри зустрічей для людей з деменцією та людей, які за ними доглядають. Проект сприяв збереженню незалежності людей з деменцією та зміг продовжити їх перебування вдома протягом більш тривалого періоду часу. Це також призвело до збільшення емоційного благополуччя як осіб з деменцією, так і їхніх опікунів шляхом покращення психічного здоров'я, а також зміцнення здатності опікунів виконувати завдання із догляду [54].

Вплив Covid-19 на сектор соціальних послуг.

Covid-19 негативно вплинув як на користувачів соціальних послуг, так і на працівників цього сектору, а також на те, як пандемія змінила надання соціальних послуг. Дані, на яких базується це дослідження, передусім є результатами інтерв'ювання працівників соціальних служб. З аналізу випливає кілька основних аспектів. Через Covid-19 багато послуг було переведено в онлайн-формат, і це призвело як до запровадження інновацій, так і до скорочення підтримки та допомоги вразливим групам. В той самий час соціальні служби відіграли вирішальну роль у безпрецедентній ситуації, підтримуючи населення. Пандемія водночас як створювала значний тиск на соціальні послуги, що надаються на місцевому рівні, так і сприяла підкресленню важливості надання соціальних послуг і збільшенню бюджету для цього сектору.

Першим і найвідомішим ефектом пандемії, який відчули постачальники послуг і соціальні працівники в усьому ЄС, була реорганізація послуг і роботи. В багатьох державах-членах ЄС повідомлялося про перехід багатьох послуг в онлайн-формат. Це мало багато наслідків. Словенія, наприклад, повідомила про те,

що така зміна призвела до збільшення відсутності довіри до приватності, конфіденційності клієнтів. Крім того, цифровізація роботи постачальників послуг означала загальні зміни в роботі процесів, що відчувалися скрізь, до того ж контакт із користувачами соціальних послуг був обмеженим. Для послуг, які не були переведені в цифровий формат, були реалізовані більш жорсткі режими праці та правила гігієни.

Багато країн ЄС повідомили про вплив Covid-19, який відчували безпосередньо працівники. Поза сумнівом, пандемія створила навантаження на системи соціальних послуг у всьому світі. Збільшення обсягу роботи й вимог означало, що багато соціальних працівників будуть перевантажені надмірною роботою, що призведе до підвищення рівня тривоги, стресу та страждань. Це часто ускладнювалося тим фактом, що в деяких державах-членах ЄС відчувалася нестача як загального, так і спеціалізованого персоналу, щоб впоратися зі збільшеним навантаженням. У деяких випадках постачальники послуг залишалися в установах багато днів поспіль, не повертаючись додому, і часто вони наражалися на більш високий ризик зараження Covid-19. EASPD у своєму спільному листі з EAN попередив, що такі дії персоналу можуть призвести до серйозних ризиків балансу між роботою та особистим життям і, таким чином, поставити під загрозу фундаментальні права працівників соціальних служб. До того ж спостерігався дефіцит захисного обладнання (наприклад, маски й тести), вищий рівень вигорання, втрата доходу через закриття служб.

Федерація європейських соціальних роботодавців та Європейська федерація профспілок державних службовців опублікували спільну заяву в березні 2020 року, включаючи заходи захисту для робочої сили, такі як забезпечення права працівників на оплачувані лікарняні, надання допомоги з догляду за дитиною тощо.

Криза в галузі охорони здоров'я також змінила відносини між службами та між різними секторами соціальної допомоги. В умовах надзвичайної ситуації було налагоджено співпрацю між різними службами для боротьби з пандемією. В Австрії пандемія Covid-19 мала негативний фінансовий вплив на сектор медичного обслуговування. Також організації в сфері дитячої та молодіжної діяльності

повідомили про фінансові та кадрові проблеми. Особи з інвалідністю втратили дохід і збільшили свої витрати на придбання захисних засобів. Обмеження сильно вплинули на організації, які займаються боротьбою з насильством, бо вони вимушені були скоротити свої послуги. В Латвії ця проблема ускладнилася в сільській місцевості. Крім того, в деяких державах-членах ЄС, таких як Данія, Румунія та Словенія, пандемія виявила той факт, що їхні соціальні служби не мають потужних систем реагування на кризи. Відповідно ці країни виявили загальну нестачу ресурсів та інформації для боротьби з надзвичайною ситуацією: наявність засобів захисту, спеціалізований персонал, кризові комунікаційні команди, якість інструкцій, розуміння ситуації та навчання нових кадрів.

Більшість держав-членів ЄС виявили прогалини у своїх системах соціальних послуг, пов'язані з їхньою нездатністю пристосуватися до ситуації та забезпечити екстрене реагування. Отже, системи надання соціальних послуг різних країн-членів ЄС виявили розрив у безперервності надання їхніх послуг. Пандемія показала, наскільки соціальні послуги є безальтернативними заходами на випадок надзвичайних ситуацій. Особливо це стосувалося служб, які покладаються на групову роботу, постійний догляд і контакт або спілкування. В деяких країнах, наприклад у Бельгії, соціальні працівники повідомили, що було важче отримати доступ до певних уразливих груп, а деякі користувачі «зникли» з системи (ті, з якими спілкувалися тільки фізично).

В Угорщині було виділено дві послуги, які були найбільш обмежені через пандемію Covid-19, і обидві були пов'язані з людьми з обмеженими можливостями: служба підтримки вдома та денний догляд обслуговування людей з обмеженими можливостями. В Люксембурзі в результаті збільшення кількості ситуацій соціального стресу – домашнього насильства, алкоголізму та наркоманії, жорстокого поводження, ізоляції тощо – надавачі соціальних послуг і соціальні працівники змушені були збільшити кількість зусиль. У Румунії найсильніше відчули прямий вплив Covid-19 постачальники соціальних послуг, призначені для бенефіціарів з психічними захворюваннями. Також персонал соціальних служб,

який працював з вразливими верствами населення в режимі спів-проживання, зіткнувся з труднощами.

Основними типами користувачів соціальних послуг, які найбільше постраждали від пандемії Covid-19, були бездомні, люди похилого віку, діти та молодь, люди з обмеженими можливостями. Для бездомних закриття установ означало загальне скорочення доступу до притулків і що їхнє здоров'я було під загрозою, оскільки вони значно більше піддавалися впливу вірусу порівняно з особами, які можуть залишатися вдома.

В багатьох державах, наприклад на Кіпрі, вплив відчули люди похилого віку, які поклалися на центри денного догляду. Незабаром також збільшився рівень ізоляції серед людей похилого віку, оскільки будинки довгострокового догляду зменшили як відвідування, так і зовнішні контакти.

Діти й молодь зіткнулися з труднощами через підходи до домашнього навчання, в той час як іншим доводилося мати справу з обмеженим доступом до освітніх ресурсів. У Литві, наприклад, відбулося скорочення соціальних послуг для молоді з поведінковими проблемами. Крім того, проблеми психічного здоров'я стали більш поширеними серед молодих людей.

Незважаючи на негативні наслідки пандемії, деякі країни-члени ЄС також зазнали певних позитивних ефектів. По-перше, це усвідомлення актуальності соціальних послуг. Як видно з прикладів Бельгії та Литви, всі соціальні послуги мали велике значення під час пандемії та надавалися дистанційно. Крім того, як у випадку з Нідерландами, на початку карантину були винятки з державних правил (наприклад, звільнення від штрафу за надання послуг після комендантської години). Бельгія також наголошує на важливості соціальних послуг, пов'язаних із базовими потребами людей, такими як робота з борговим посередництвом, доступ до продовольчих товарів і предметів першої необхідності.

Додатковим позитивним результатом є збільшення бюджетного пакета (національного чи місцевого) для соціальних служб у кількох країнах, включаючи Грецію, Угорщину, Італію, Литву, Мальту, Португалію та Швецію, задля пом'якшення фінансових проблем, пов'язаних зі збільшенням витрат і падінням

доходів. У таких випадках уряд створював фінансові заходи підтримки надавачам соціальних послуг [46].

Отже, пандемія по-різному вплинула на всі аспекти процесу надання соціальних послуг. Внаслідок Covid-19 попит на соціальні послуги зріс по всій Європі. Соціальні працівники часто відчували себе пригніченими, а їхній баланс між роботою та особистим життям та основні права були під загрозою.

З точки зору користувачів соціальних послуг, стало відомо про багато прогалин у послугах, особливо для осіб, які проходять реабілітацію, безхатченків, осіб з обмеженими можливостями та молодих людей, які мають проблеми з поведінкою.

Однак зараз рівень обізнаності щодо необхідності та важливості соціальних послуг є вищим і, у багатьох випадках, спостерігається збільшення бюджетів на соціальні послуги за рахунок додаткових фінансових ресурсів.

2.3 Модель надання соціальних послуг монобатьківським сім'ям в Україні

На сьогоднішній день статус самотньої матері вже не викликає будь-якого подиву або несприйняття. Подібні ситуації є досить поширеними в сучасному світі.

Різні держави по-різному підходять до цього питання, але всі вони надають різну підтримку жінкам зі статусом самотньої матері. Національним законодавством регулюються декілька сфер, в розрізі яких здійснюється така підтримка. Серед них, в першу чергу, сфера соціальних послуг, а також сфера трудових відносин.

В Україні допомога на дітей самотній матері призначається з місяця, в якому було подано заяву з усіма необхідними документами, та виплачується щомісяця до досягнення дитиною 18-річного віку (або до 23 років) включно.

Таблиця 2.1

Розміри виплат самотнім матерям

Вік дитини	Максимальний розмір виплат		
	01.01.2023- 30.06.2023	01.07.2023- 30.11.2023	01.12.2023- 31.12.2023
до 6 років	2195 грн.	2213 грн.	2272 грн.
6-18 років	2625 грн.	2710 грн.	2833 грн.
18-23 роки	2470 грн.	2579 грн.	2684 грн.

Використано: [5]

Але якщо для дітей передбачені інші соціальні виплати (аліменти, пенсія, стипендія, інші види державної допомоги, крім допомоги з інвалідності), то розмір допомоги становитиме різницю між двома прожитковими мінімумами й сумою отримуваних коштів.

Існують пільги, які надаються самотнім матерям. Наприклад, працюючим жінкам надаються путівки до санаторіїв та будинків відпочинку безкоштовно або на пільгових умовах. Згідно з трудовим законодавством, самотній матері гарантується прийом на роботу, заборона на звільнення, можливість працювати неповний робочий день. Самотній матері або батьку надається щорічно додаткова оплачувана відпустка в зручній для них час. У сфері оподаткування матері мають право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги, що дорівнює 150 % суми пільги (у розрахунку на кожную дитину віком до 18 років). Згідно із житловим законодавством, самотнім матерям надається першочергове право на житлове приміщення [27].

Важливо звернути увагу на те, що проблема виховання й необхідність захисту з боку держави виникає не тільки у самотніх матерів, а й у самотніх батьків. Але ця група є менш захищеною як з правової точки зору, так і з соціальної. Слід пам'ятати про те, що самотні батьки з самого початку менш пристосовані до контакту з дитиною, який у матері закладено природою. Крім того, певна соціальна відокремленість також створює додаткові складності. В правовому ж полі встановлено, що права самотніх матерів і батьків є рівними. Статтею 143 Сімейного кодексу України визначено статус самотнього батька. Там передбачено обов'язок

батька, який не перебуває в шлюбі з матір'ю дитини (батьківство якого визначено в свідоцтві про народження або визнано рішенням суду), забрати дитину для утримання та виховання з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я, якщо цього не зробила матір дитини. В разі, якщо батько не перебуває в шлюбі, він набуває статусу самотнього батька [41].

Що стосується сфер соціального й трудового законодавства, самотні батьки мають такі ж права, що й самотні матері, про що згадувалося вище. При цьому, наприклад, трудовим законодавством розширені гарантії особам, які виховують малолітніх дітей без матері. Ці гарантії, зокрема, поширюються на самотніх батьків, в тому числі в разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі.

Крім того, в Україні існує програма «Сімейний капітал», яка спрямована на підтримку сімей з дітьми, в тому числі монобатьківських. Згідно з цією програмою, сім'ї з дітьми отримують одноразову допомогу в розмірі 41 280 гривень (станом на 2023 рік), яку можна використовувати на будівництво, придбання або ремонт житла, або власну освіту чи освіту дітей [29].

Також батьки можуть скористатися іншими програмами державної підтримки, які не є спеціалізованими, але можуть допомогти у вирішенні певних проблем. Наприклад, програма «Доступне житло» для малозабезпечених громадян, яка може допомогти монобатьківським сім'ям отримати житло на пільгових умовах. Також існує можливість отримати допомогу на дітей та соціальну допомогу від місцевих органів влади, якщо батько або матір є малозабезпеченими. Проте багато експертів вважають, що державна підтримка самотніх матерів або батьків має бути більш ефективною та ширшою, щоб допомогти тисячам монобатьківських сімей у складних життєвих ситуаціях.

Незважаючи на наявність певних програм і допомоги, система державної підтримки самотніх батьків в Україні має кілька недоліків, серед яких можна виокремити такі.

1. Недостатність допомоги. Багато самотніх батьків вважають, що допомога, яку вони отримують від держави, є недостатньою, щоб витримати всі витрати на догляд за дітьми та побутові потреби.

2. Відсутність допомоги для працюючих батьків. Багато програм державної підтримки спрямовані на надання допомоги тим самотнім батькам, які не мають постійного джерела доходів. Проте для багатьох працюючих самотніх батьків ця допомога є недоступною.

3. Забюрократизованість і складність отримання допомоги. Отримання допомоги від держави може бути пов'язане з великою кількістю документів, складністю процедур і бюрократичними перепонами, що робить цей процес дуже складним для багатьох самотніх батьків.

4. Недостатність соціальної інфраструктури. На жаль, в Україні рівень розвитку соціальної інфраструктури є досить низьким, що може ускладнювати життя самотнім батькам, які потребують підтримки професійних соціальних працівників, дитячих садків, лікарень тощо [15].

Резюмуючи, підкреслимо, що самотні батьки відносяться до однієї з соціально незахищених верств нашого суспільства. Для їхньої підтримки державою сформовано правове поле, яке містить низку гарантій, що надаються самотнім батькам. Першочергово серед таких розглядаються соціальні та трудові гарантії й права, що впливають з них. Зокрема, право на державну матеріальну допомогу, заборона на звільнення й відмову в прийомі на роботу, а також додаткова відпустка зазначеним категоріям осіб.

Слід також пам'ятати, що згадані права й гарантії поширюються не тільки на самотніх матерів, а й на самотніх батьків, інтереси й права яких підлягають захисту рівною мірою.

Соціальна робота з монобатьківськими сім'ями передбачає діяльність соціальних служб, спрямовану на мобілізацію ресурсів, профілактику конфліктів, вибір доцільних форм життєдіяльності, виявлення й подолання труднощів. Діяльність фахівця, що здійснює роботу з монобатьківськими сім'ями, містить психологічний і посередницький компоненти.

Перший передбачає соціально-психологічну підтримку й корекцію. Підтримка спрямована на створення сприятливого клімату в сім'ї найчастіше в період короткочасної кризи.

Посередницький компонент містить три складові: допомога в організації, координації та інформуванні. Допомога в організації спрямована на організацію сімейного дозвілля, а саме: організацію сімейних свят, конкурсів тощо. Допомога в координації спрямована на активізацію різних відомств і служб для спільного вирішення проблем конкретної сім'ї й покращення становища конкретної дитини, що виховується в ній. Допомога в інформуванні спрямована на забезпечення сім'ї інформацією з питань соціального захисту. Вона надається в формі консультування. Питання можуть стосуватися житлового, шлюбно-сімейного, трудового, цивільного законодавства, прав дітей, жінок, а також проблем, що виникають всередині сім'ї [23].

Технології в соціальній роботі з монобатьківськими сім'ями – сукупність прийомів, методів і дій, за допомогою яких співробітники Центрів соціальних служб досягають поставлених цілей у процесі здійснення соціальної роботи, вирішують соціальні проблеми, забезпечуючи соціальний захист монобатьківської сім'ї. Технології в соціальній роботі базуються на реальному досвіді, принципах і теоретико-методологічних закономірностях, відкритих соціальними науками: соціологією, теорією соціальної роботи, соціальної інженерією, теорією управління, правом, соціальною педагогікою, валеологією тощо [46].

В соціальній роботі з монобатьківськими сім'ями реалізуються такі технології, як: соціальна діагностика, соціальне консультування, соціальна адаптація та інші.

Соціальна робота неможлива без соціальної діагностики. Сутність соціального діагнозу полягає в точному визначенні причинно-наслідкових зв'язків, породжених умовами життя членів монобатьківської сім'ї. Соціальний діагноз передбачає збір інформації, а також її аналіз для розроблення програми соціальної роботи з сім'єю.

Мета діагностики – встановлення достовірності інформації про сім'ю та її середовище, прогнозування можливих змін і впливу на інші соціальні об'єкти, а

також вироблення рекомендацій для ухвалення організаційних рішень, соціального проектування дій [15].

Соціальна діагностика вирішує типові для неї завдання, до яких відносяться [25]:

- виявлення специфічних соціальних якостей, особливостей розвитку й поведінки членів монобатьківської сім'ї;
- визначення ступеню розвиненості різних властивостей, їхньої вираженості в кількісних і якісних показниках;
- опис діагностованих особливостей членів монобатьківської сім'ї, коли це необхідно.

Монобатьківські сім'ї є клієнтами Центрів соціальних служб, тож крім психологічної та інформаційної допомоги їм можуть надаватися такі соціальні послуги: соціально-педагогічні, соціально-медичні, юридичні, соціально-економічні.

Соціальна робота з монобатьківськими сім'ями повинна бути спрямована на зміцнення й розвиток позитивних сімейних відносин, відновлення внутрішніх ресурсів, стабілізацію досягнутих позитивних результатів, соціально-економічне становище та орієнтацію на реалізацію соціалізуючого потенціалу.

Виховання дітей у монобатьківській сім'ї має низку особливостей. Внаслідок відсутності одного з батьків тому, хто залишився з дитиною / дітьми, доводиться брати на себе вирішення всіх матеріальних і побутових проблем сім'ї. Водночас необхідно компенсувати дефіцит виховного впливу на дітей, викликаний відсутністю одного з батьків. Поєднання всіх цих завдань є досить складним. Тому більшість монобатьківських сімей стикаються з матеріальними труднощами й проблемами виховання.

Соціальна робота спрямована не тільки на вирішення цих проблем, але й на зміцнення внутрішнього потенціалу сім'ї для нормального становища в суспільстві й виконання своїх соціально важливих функцій.

В першу чергу монобатьківські сім'ї стикаються з такою проблемою, як малозабезпеченість. Маючи всього один трудовий дохід або ж не маючи його зовсім, вони живуть на державні виплати.

В деяких сім'ях з матеріального боку не зустрічається ніяких проблем. В них частіше виникають соціально-психологічні проблеми, особливо в дітей. Образа на батьків або ж почуття провини в ситуації, коли дорослій людині доводиться багато працювати, щоб відповідати статусу благополучної сім'ї, а часу на дітей залишається менше, і вони відчувають брак уваги до себе.

Монобатьківські сім'ї поділяються на різні види. Зважаючи на це, слід обирати різні методи роботи з ними. Існують не тільки монобатьківські сім'ї з однією дитиною, а й багатодітні сім'ї такого типу. Важливо враховувати те, з ким залишаються діти (з батьком або матір'ю), і з якої причини це трапилось: через розлучення, смерть одного з батьків або щось інше. Але хоч би якою була причина появи монобатьківської сім'ї, слід пам'ятати, що перш за все увагу потребують діти.

Багато хто вже звик вважати монобатьківські сім'ї стандартним клієнтом соціальних служб, що перебуває в складному становищі та потребує допомоги. Сутність допомоги таким сім'ям полягає у вирішенні різних проблем: від соціально-побутових, юридичних послуг до отримання законної допомоги й пільг.

Можна виділити чотири основні напрями соціальної роботи з монобатьківськими сім'ями, які склалися на сьогоднішній день в практиці соціальної роботи: вживання екстрених, невідкладних заходів в складних, критичних ситуаціях; середньострокові заходи різного характеру, спрямовані на підтримку стабільності монобатьківської сім'ї; довгострокові заходи, спрямовані на соціальний розвиток монобатьківської сім'ї та її членів; профілактичні заходи різного характеру, спрямовані на запобігання виникненню «випадкових» монобатьківських сімей.

Екстрені заходи можуть знадобитися будь-якій сім'ї і в будь-який момент. Їхня сутність полягає в невідкладній допомозі: натуральній, психологічній або

матеріальній. Часто застосовуються такі заходи в разі жорстокого поводження з дітьми, залишення їх без догляду. В цьому випадку застосовують негайне видалення дитини з сім'ї та постає питання про позбавлення батьківських прав.

Середньострокова робота передбачає стабілізацію відносин у родині, приведення їх до норми. Такого роду заходи бувають як дитячі, дорослі, так і спільні. В деяких випадках середньострокова діяльність соціального працівника може перетікати в довгострокову [31].

У роботі з сім'ями соціальні працівники виступають як міжвідомчі органи, оскільки підтримка монобатьківських сімей вимагає співпраці з різними службами (школами, медичними центрами, притулками, службами зайнятості). Так само доводиться знаходити спільну мову з різними людьми.

Психологічна підтримка відіграє велику роль як у середньостроковій, так і в довгостроковій роботі. Діти особливо потребують постійної психологічної роботи. Але не рідше гостру потребу в психологічній допомозі та підтримці відчувають і самотні батьки.

Навіть якщо монобатьківська сім'я є гармонійною та достатньо добре справляється зі своїми основними функціями, вона все одно потребує час від часу соціальної та психологічної підтримки. При цьому, звичайно, будь-яка сім'я може стикнутися і з несподіваними подіями: фінансовими труднощами, ранньою підлітковою вагітністю тощо. Такі кризи порушують нормальний хід розвитку сім'ї та неминуче призводять до зміни взаємин всередині сімейної системи.

Отже, можна зробити висновок, що таким сім'ям, безумовно, потрібна допомога соціальних служб і держави. Важливим є постійне вдосконалення діяльності Центрів соціальних служб, оскільки таких сімей дуже багато, і необхідно підвищувати їхній рівень життя, надавати консультаційні послуги за допомогою Інтернету, ЗМІ тощо. Тому що не завжди є можливість відвідати сам Центр з метою вирішення різних проблемних питань життєдіяльності такої сім'ї. Також необхідно розширювати систему підготовки молодого покоління до шлюбу й сімейного життя, розвивати систему соціально-психологічних служб допомоги сім'ї.

Важливим також видається проведення досліджень з метою з'ясування того, які проблеми виникають в повсякденній життєдіяльності цього типу сімей, яких видів допомоги та соціальних послуг вони найбільше потребують, як вони оцінюють діяльність соціальних служб.

В травні-липні 2020 року на замовлення Департаменту сім'ї та молоді Харківської міської ради науковцями соціологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна було проведено дослідження «Сучасна харківська сім'я у вимірі соціології» [38].

Метою цього дослідження, серед іншого, було виявлення потреб сімей різних типів, у тому числі монобатьківських, у соціальному захисті, державній допомозі, різних соціальних послугах, а також яким чином діяльність соціальних служб задовольняє ці потреби. Дослідження було здійснено за допомогою методу фокусованого групового інтерв'ю. Всього було проведено 4 фокус-групи, учасниками яких були й представники монобатьківських сімей. Далі в нашій роботі ми будемо посилалися на результати цього проєкту.

Оскільки самотні матері є безпосередніми клієнтами соціальних служб, вони часто потребують їхньої допомоги. Наприклад, соціальна служба допомогла одній такій мамі знайти та влаштувати дітей до дитячого садка: *"Діти навчаються... соцслужба порадила мені, діти на Салтівці, теж п'ятиденка. Харчування мені, як матері-одиначці, безкоштовне. Купуєш канцтовари"*.

З іншого боку, соціальна служба й конкретно соціальні працівники, в нашій країні, на жаль, часто асоціюються з тими, хто «забирає дітей від батьків». Звісно на це повинні бути вагомі причини, яких іноді батьки не розуміють. Але іноді трапляються такі ситуації, які ставлять все з ніг на голову, наприклад, пандемія Covid-19, коли багато хто втратив роботу, або вимушений був майже звільнитися через закриті дитячі садки та школи: *"Я теж задаюся питанням: мені з першого вересня піти з роботи й сісти на 4 тисячі, які мені платять як самотній мамі, і завтра прийдуть соціальні служби, які скажуть, що я не справляюся з батьківськими обов'язками, і заберуть дітей?"*. Самотня мати повинна і слідкувати

за своїми дітьми, і виховувати, і заробляти кошти, а через такі обставини це робити стало значно важче.

Соціальні проблеми монобатьківських сімей пов'язані, в першу чергу, з малозабезпеченістю, яка обумовлена наявністю всього одного трудового доходу в родині. Іноді трудового доходу немає взагалі, і сім'я змушена жити на допомогу з безробіття або на виплати на дітей. Доходи жінок, як правило, є нижчими від доходів чоловіків через наявність гендерної специфіки розподілу сфер зайнятості. Наприклад, самотні матері, що взяли участь у фокус-груповому інтерв'ю, зіштовхнулися з проблемою нестачі коштів на дозвілля своїх дітей:

"У нас поки була маленька – давали можливість піти до театру, до цирку з дитиною. Зараз, звісно, цього немає. Я не можу дозволити собі піти в парк погуляти з дитиною, коли їй хочеться. Як би... Дитина каже: "Пішли в Саржин яр погуляти? – Пішли. Ти скажеш – хочу водички, пиріжоч, а там гоїдалки-карусельки – зараз я не зможу...". Що я піду – я не буду ж постійно говорити, що грошей немає, а я працюю постійно. Не вистачає грошей, щоб гуляти. Не знаю, як інші справляються, але на гуляння в нас не вистачає".

"Вони знають, що вибираємося рідко, що коли ми будемо в центрі... у себе я піду в магазин і куплю велику пляшку води, накуплю смачненького... у центрі я нічого не купую – там усе дуже дорого. Вони знають, що коли є гроші – я сама скажу, що їдемо. Коли немає – не просять. Те саме і з приводу солодкого: знають, що коли в мами є грошики – мама купить, вона знає, чого хочуть".

Проблема малозабезпеченості носить універсальний характер, але не має універсального вирішення. Благополучні економічно розвинені країни в змозі виплачувати дітям у монобатьківських сім'ях порівняно щедрі виплати, але в Україні, на жаль, не так. Прагнучи не допустити зниження життєвих стандартів у порівнянні з дітьми з благополучних сімей, мати бере на себе надмірне трудове навантаження, але через надзайнятість, своєю чергою, не може приділяти дитині (дітям) достатньо часу й уваги. Тому соціальним службам треба звернути більшу увагу на дозвілля дітей, особливо в такий складний час.

Перед усіма батьками в один прекрасний момент обов'язково постає проблема: з ким на пару годин залишити дитину, якщо, скажімо, необхідно в магазин, до лікаря, або просто зайнятися побутом. Звичайно, що дитина завжди перебуває в пріоритеті, але ж буває, що дуже необхідно.

Ця проблема постає також і перед самотніми матерями. Іноді трапляється так, що такі мами залишаються без підтримки своїх родичів, тож у дітей немає ні тата, ні бабусь і дідусів, а є лише мама, яка виконує одночасно дуже багато ролей. Тож перед нею постають такі питання: «Де залишити маленьку дитину, яку до садочка ще не беруть, щоб піти на роботу?», «Де залишити дитину на вихідні, коли я працюю?», «Куди відвести дитину на пару годин, поки я відвідаю лікаря?», «Що робити, якщо сусіди не погоджуються посидіти з дитиною?». Ці всі питання постають перед самотніми матерями чи не кожного дня.

Варіант вирішення подібних ситуацій запропонувала одна з учасниць фокус-груп: *"Має бути якась соціальна няня. Мені треба терміново бігти оформляти документи, терміново, я записана, мене чекають. Але в мене сусідка боїться залишатися з чотирма дітьми. Вона боїться брати відповідальність. Вона за одним дивиться, інший побіг голову розбив, а вона за них відповідає. Потрібна спеціальна людина. Потрібна якась тітка, яка допоможе їх усіх зібрати докупи, тому що це буває дуже важко"*.

Також спостерігаються випадки, коли самотню маму госпіталізують до лікарні, або їй потрібно виїхати на заробітки за кордон, а дітей можна залишити, наприклад, тільки із сусідами: *"Я час від часу виїжджаю за кордон. Дівчата самостійні, сусідка вже стежить за ними..."*, бо в спеціальних державних закладах мати не хоче залишати свою дитину / дітей.

Виходом із подібної ситуації («На кого залишити дитину?») може бути відкриття центру, де дитину можна залишити на кілька годин (наприклад, якщо мамі потрібно відвідати лікаря), або забезпечити дитину більш тривалим доглядом (наприклад, коли мати госпіталізована), або спеціально навчена няня прийде додому і, наприклад, посидить з маленькою дитиною. Такий центр міг би працювати на волонтерських засадах і проводити стажування студентів (майбутніх

соціальних працівників). Створення такого центру буде доречним для вирішення цієї проблеми [4].

Також самотні матері зіштовхуються з проблемами бюрократичного апарату та, на їхню думку, некомпетентності працівників соціальної сфери: *"Ти до них приходиш, а вони кажуть "ця служба займається твоїм питанням 100%, йди туди, там тобі допоможуть". Ти приходиш, а вони такі "а я нічого не знаю". Я взагалі некомпетентний у цих питаннях. Я кажу, зачекайте "ви, по-перше, депутат нашого району, по-друге, ви начальник цієї служби і ви нічого не знаєте!". Секретарка знає більше, ніж він. І він не компетентний ні в чому. Я кажу йому "добре, давайте поміняємося тоді зарплатами зі мною". Тому що я розбираюся в цих питаннях утричі більше, ніж він. Вони нічого не знають і не підказують. Тобі потрібен юрист – шукай сама за свої гроші. Тобі потрібен інший хтось – шукай сама. Твої діти потрапили в якусь ситуацію в школі, а керівниця взагалі не знає, що сталося. Тобі потрібно роз'яснити, щоб твої діти нікуди не потрапили – теж вирішуй усе сама! Купа свідків, але ні в кого нічого немає, усе вирішуй сама"*.

"У Польщі. Там інша країна, і багато чого можна перейняти нашим службам щодо законодавства... У нас чомусь мати в усьому винна... (нерозбірливо) якщо що, приїжджає поліцейська бригада, і йти нікуди... ні батько, ні вітчим, хоча батька бояться... ти винен у всьому. Там по-іншому. Нічого не треба доводити. Мати захищена".

Можна зробити висновок, що українським соціальним службам потрібно модернізуватися, запозичити нові технології. В цьому контексті значний інтерес для України представляє досвід різних країн світу, особливо слід звернути увагу на країни з соціалістичним минулим, в яких сфера соціальної роботи відрізняється від вітчизняної в кращий бік. І вже потім, звичайно, на США та Західну Європу, де соціальна робота має давню історію й багаті традиції. Тому, на нашу думку, доцільним є вивчення й творче переосмислення зарубіжного досвіду, без чого інтеграція України в європейський простір буде неможливою, а ставлення суспільства до роботи соціальних служб не зміниться.

Висновки до розділу 2

Система соціальних послуг має за мету забезпечення соціальної підтримки громадян у складних життєвих умовах. Основні функції включають захист прав, соціальну адаптацію, забезпечення соціальної безпеки та розвиток інфраструктури. Існує декілька підходів до визначення системи соціальних послуг: функціональний, територіальний та клієнтоорієнтований підхід.

Для вивчення системи соціальних послуг рекомендується застосовувати різноманітні методи соціологічних досліджень, а саме опитування, фокус-групові інтерв'ю, спостереження та інші підходи для отримання об'єктивної картини про потреби користувачів та ефективність надання послуг.

Дані, на яких базується дослідження «Вплив Covid-19 на сектор соціальних послуг», передусім є результатами інтерв'ювання працівників соціальних служб. Covid-19 негативно вплинув як на користувачів соціальних послуг, так і на працівників цього сектору, а також на те, як пандемія змінила надання соціальних послуг. Через Covid-19 багато послуг було переведено в онлайн-формат, і це призвело як до запровадження інновацій, так і до скорочення підтримки та допомоги вразливим групам.

Українська система допомоги для самотніх матерів передбачає місячні виплати до досягнення дитиною 18-річного віку. Сприяння монобатьківським сім'ям включає психологічну підтримку та посередницькі заходи, спрямовані на розвиток сприятливого клімату в сім'ї.

Діяльність фахівця, що здійснює роботу з монобатьківськими сім'ями, містить психологічний і посередницький компоненти. Перший передбачає соціально-психологічну підтримку, другий – корекцію. Соціальна робота з монобатьківськими сім'ями передбачає діяльність соціальних служб, спрямовану на мобілізацію ресурсів, профілактику конфліктів, вибір доцільних форм життєдіяльності, виявлення й подолання труднощів.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ МОНОБАТЬКІВСЬКИМ СІМ'ЯМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1 Елементи програми соціологічного дослідження

Проблемна ситуація. Монобатьківські сім'ї, де один з батьків виховує дітей самостійно, стикаються з унікальними викликами і труднощами у сучасному суспільстві. Але, на жаль, система соціальних послуг часто ігнорує ці проблеми, не звертаючи достатньої уваги та допомоги цій важливій соціальній групі. Ця складна ситуація має серйозні наслідки для монобатьківських сімей і суспільства в цілому.

Перш за все, сім'ї з одним батьком відчують нестачу ресурсів і підтримки в таких сферах, як економіка та психологічна стійкість. Багато самотніх батьків стикаються із фінансовими труднощами через відсутність другого доходу в сім'ї. Система соціальних послуг повинна бути спрямована на надання ефективної фінансової підтримки та розвиток економічної самостійності для монобатьків.

Психологічний аспект також потребує невідкладної уваги. Виховання дітей самостійно може бути важким завданням, і багато самотніх батьків відчують стрес та втомленість. На жаль, психологічна підтримка від соціальних служб часто обмежується, не забезпечуючи достатньої уваги до потреб психічного здоров'я даних сімей.

Додатковою проблемою є обмежений доступ до спеціалізованих соціальних послуг для монобатьківських сімей. Велика частина існуючих програм та послуг не враховує унікальні вимоги та потреби цієї категорії населення. Ефективне розширення та адаптація соціальних послуг для монобатьків має стати пріоритетом системи соціального захисту.

Ця проблемна ситуація в системі соціальних послуг є не лише проблемою монобатьківських сімей, але й загальною соціальною проблемою. Недостатня увага до потреб цієї групи призводить до подальшого загострення проблем економічної нерівності та психологічного стресу в суспільстві. Розв'язання цієї ситуації вимагає

системної переорієнтації у підході до соціальних послуг, з урахуванням конкретних потреб та викликів, які постають перед монобатьківськими сім'ями.

Об'єкт дослідження – фахівці соціальних служб м. Харкова та Харківської області, які надають соціальні послуги сім'ям.

Предмет дослідження – думка фахівців соціальних служб щодо потреб монобатьківських сімей у соціальних послугах і якості їх надання.

Мета дослідження – з'ясувати, як фахівці соціальних служб оцінюють рівень надання соціальних послуг сім'ям, в тому числі монобатьківським.

Завдання дослідження:

- Визначити, які соціальні послуги соціальні служби пропонують для сімей;
- Встановити, послуг яких саме фахівців сім'ї потребують під час війни найбільше;
- З'ясувати основні виклики та проблеми, з якими стикаються монобатьківські сім'ї;
- Визначити оцінку фахівцями соціальних служб якості послуг, що надаються сім'ям, в тому числі монобатьківським.

Інтерпретація основних понять.

Сім'я – історично конкретна система взаємовідносин між чоловіками та жінками, між батьками і дітьми, мала група, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту і взаємної моральної відповідальності, і соціальна необхідність якої зумовлена потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення [20].

Монобатьківська родина – сім'я з одним із батьків, що виникла в результаті: розлучення; смерті одного із подружжя (вдівство); народження позашлюбних дітей (з визнаним або невизнаним батьківством) [4].

Соціальні послуги – це напрями діяльності, які здійснюють державні та недержавні заклади та установи з метою забезпечення реалізації соціальних прав людини, дотримання стандартів якості життя й людського розвитку[30].

Соціальні служби – це підприємства, установи та організації незалежно від форм власності і господарювання, а також громадяни, що надають соціальні послуги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги [29].

Клієнт соціальної служби – це особа або група людей, які звертаються до соціальних служб з метою отримання підтримки, консультацій, допомоги або послуг у різних життєвих ситуаціях. Це можуть бути люди з різними потребами: діти, які опинилися у складних життєвих обставинах, сім'ї з низьким рівнем доходів, люди похилого віку, люди з інвалідністю чи особливими потребами, жертви насильства, бездомні, тощо [29].

Фахівець соціальної роботи – це особа, яка спеціалізується на наданні підтримки та допомоги людям у складних життєвих ситуаціях [29].

Соціальна робота – діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, а також фахівців з соціальної роботи та волонтерів, яка спрямована на соціальну підтримку, забезпечення прав і свобод, поліпшення якості життєдіяльності, задоволення інтересів та потреб [36].

Операціоналізація понять.

Поняття «монобатьківська родина», «соціальні послуги», «фахівець соціальної роботи» представлені у додатку А.

Операціоналізація поняття «фахівець соціальної роботи» підтверджує думку щодо важливості розгляду даного об'єкта дослідження з точки зору системного аналізу, адже це є вкрай важливим для деталізації цього поняття, розкриття його у повноті та отримання інформації, яка лягає в основу формування подальших гіпотез дослідження.

Системний аналіз поняття «фахівець соціальної роботи» включає глибоке вивчення різноманітних аспектів цієї професії, її функцій, впливу на суспільство та підхід до розв'язання соціальних проблем. Давайте розглянемо це з точки зору системного аналізу.

Фахівець соціальної роботи виступає як ключова постать у сфері соціального обслуговування, працюючи з різними соціальними групами та проблемами. Системний аналіз цього поняття відображає його комплексність та вплив на соціальні системи.

Фахівець є посередником між клієнтом та ресурсами, забезпечуючи доступ до соціальних послуг. Його функції включають аналіз потреб клієнта, розробку та реалізацію індивідуальних планів, координацію послуг та постійний моніторинг.

Він працює з різними соціальними групами: дітьми, сім'ями, особами похилого віку, особами з інвалідністю тощо та виконує різноманітні функції від консультивання та підтримки до ведення виховних заходів чи участі в програмах реабілітації.

Фахівець соціальної роботи співпрацює з іншими фахівцями (психологами, медичними працівниками, юристами тощо), щоб забезпечити повний спектр допомоги клієнтам. Він також впливає на соціальні системи через розвиток нових програм, лобіювання політики соціального захисту та участь у соціальних кампаніях.

Важливою частиною роботи є дотримання етичних принципів, врахування культурних особливостей клієнтів та підтримка різноманітних культурних контекстів.

Фахівець виступає як каталізатор позитивних змін у житті людей та соціальних систем, сприяючи створенню більш емпатичного, співчутливого суспільства.

Вибір видів шкал для вимірювання виокремлених ознак.

Таблиця 3.1

№ питання	Тип шкали		
	номінальна	порядкова	метрична
1	+		
2	+		
3	+		
4	+		
5			+
6	+		
7	+		
8		+	
9	+		
10		+	
11		+	
12	+		
13	+		
14	+		
15			+
16	+		
17		+	
18		+	
19		+	
20			+

Для емпіричної перевірки нами була висунута низка **гіпотез**:

1. Можна висунути припущення, що соціальні служби, навіть в умовах війни, пропонують широкий спектр послуг для сімей, в тому числі монобатьківських.

2. Можна припустити, що в умовах війни сім'ї різних типів, в тому числі монобатьківські, найбільше потребують психологічних послуг для підтримання психологічного стану та подолання стресу.

3. Можна висунути припущення, що основними труднощами, з якими стикаються монобатьківські сім'ї, є: фінансові труднощі, недостатня підтримка від батьків або інших родичів і необхідність дотримуватися балансу між роботою та сім'єю.

4. Можна припустити, що фахівці соціальних служб загалом високо оцінюють якість послуг, що надаються сім'ям, в тому числі монобатьківським.

Стратегічний план проведення дослідження.

Таблиця 3.2

Стратегічний план проведення дослідження

Заходи	Терміни виконання
<i>Підготовчий етап</i>	
Розроблення програми дослідження	1 жовтня
Складання та запровадження проєкту пілотажного дослідження	2-3 жовтня
Розроблення інструментарію	4-5 жовтня
<i>Етап збору даних</i>	
Проведення онлайн-опитування	11 жовтня – 6 листопада
<i>Етап обробки, аналізу та представлення отриманих даних</i>	
Обробка та узагальнення даних, отриманих під час онлайн-опитування	7-12 листопада
Загальний аналіз отриманих результатів дослідження	12- 15 листопада
Підтвердження або спростування гіпотез	16 листопада

Узгодження звіту, перевірка, внесення корективів за необхідності й оформлення	17-20 листопада
---	-----------------

Методи дослідження – експертне онлайн-опитування.

Вибір онлайн-опитування експертної думки в якості основного методу збору соціологічної інформації обумовлений необхідністю проведення дослідження в умовах війни та браку часу в експертів. Опитування надає можливість швидко й оперативно проаналізувати рівень організації системи соціальних послуг для монобатьківських сімей в умовах війни. Анкета розроблена відповідно до мети, завдань, гіпотез дослідження і на підставі проведеної операціоналізації основних понять. Шляхом узагальнення заповнених анкет одержується об'єктивна інформація.

Google Forms, інструмент для створення онлайн-опитувань і збору даних, використовувався для проведення опитування. Вони доступні через Інтернет без встановлення додаткового програмного забезпечення та є безкоштовним для користувачів з обліковими записами Google. Крім того, він досить простий у використанні. Після завершення опитування ви можете легко аналізувати результати. На основі зібраних відповідей Google Forms автоматично створює звіти та діаграми.

3.2 Потреби монобатьківських сімей в соціальних послугах і якість надання таких послуг в оцінках фахівців соціальних служб Харківського регіону

Результати соціологічного опитування, що проводилося в рамках виконання магістерської роботи з 11 жовтня 2023 по 6 листопада 2023. Опитано 21 респондента віком від 18 років.

Опитування методом експертного анкетування проводилось серед працівників соціальних служб м.Харкова та Харківської області. Дослідження є розвідувальним та представляє собою систематичний збір та аналіз інформації для здійснення

розвідувальних дій або для здійснення аналізу важливих питань, які потребують розуміння та оцінки. Його мета полягає у встановленні фактів, зборі доказів або оцінці потенційних загроз чи можливостей.

Серед опитаних **16** осіб склали жінки, а **5** – чоловіки (Рис.3.1). **5** опитаних експертів мали вік до 25 років, **4** особи– 25-34 роки, **6** осіб– 35-44 роки, **3** особи - 45-54 роки, **3** особи - 55-65 років, експертів віком старше 65 років – не було (Рис.3.2). Експерти соціальної роботи з базовою вищою освітою (бакалавр) – **3** респонденти, повною вищою (магістр, спеціаліст) – **18** респондентів, незакінченою вищою, середньою спеціальною та загальною середньою– не було (Рис.3.3). **3** опитаних – **4** експерти мають стаж роботи менше року, **4** експерти - 1-5 років, **3** експерти - 5-10 років та **10** експертів - більше 10 років (Рис.3.4). **7** респондентів займають посаду ФСР, **4** респонденти - начальник відділу, **2** респонденти - в.о.директора, **2** респонденти - головний спеціаліст, **1** респондент - методист II категорії відділу методичного забезпечення соціальної роботи, **1** респондент - директор, **1** респондент - заступник начальника, **1** респондент - психолог, **1** респондент - завідувач відділенням організації надання адресної грошової та натуральної допомоги (Рис.3.5).

Рис.3.1 Стать

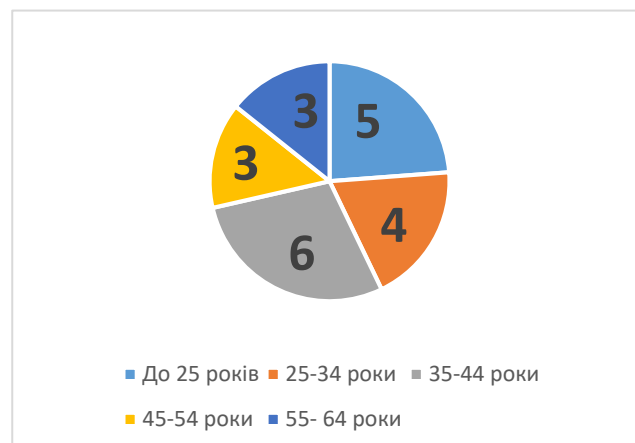

Рис. 3.2 Вік

Рис. 3.3 Освіта

Рис. 3.4 Стаж роботи

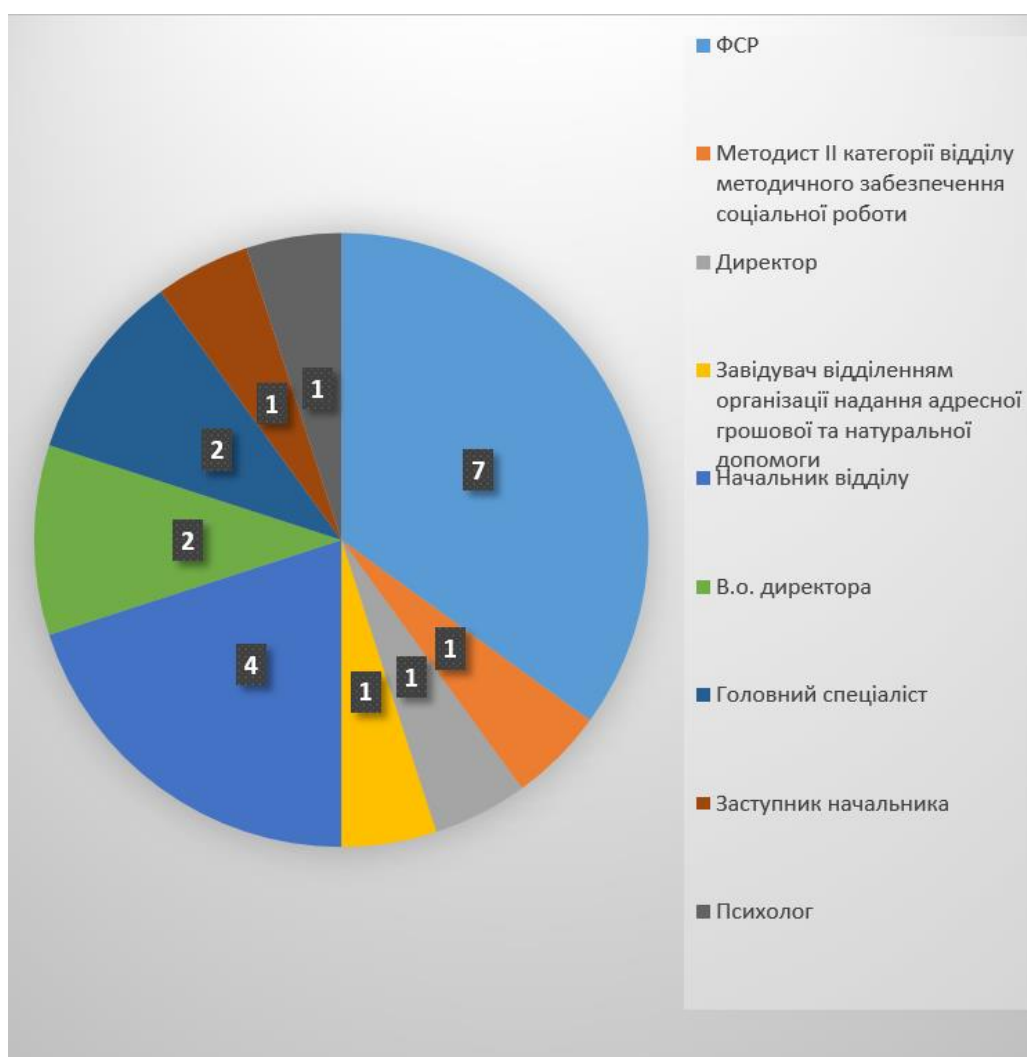

Рис. 3.4 Посада

Аналіз роботи соціальних служб з сім'ями

Відповіді на питання «Які соціальні послуги Ваша соціальна служба пропонує для сімей загалом?» демонструють нам, що більшість сімей, які

опинилися в складних життєвих обставинах більше за інших потребують допомоги соціальних служб (**19** респондентів). На другому місці постають члени сім'ї, які потребують допомоги внаслідок домашнього насильства (**16** респондентів). На третьому місці клієнти потребують сімейного консультування та психологічної підтримки (**15** експертів). Допомога в оформленні документів стоїть на четвертому місці серед соціальних послуг, які надаються сім'ям (**14** респондентів). **9** експертів зазначили індивідуальні консультації для батьків і дітей та навчання навичкам батьківства та виховання дітей. І на останньому місці постають послуги з підтримки сімей, в яких є особи з інвалідністю або особи з хронічними захворюваннями (**8** опитаних) (Рис. 3.5).

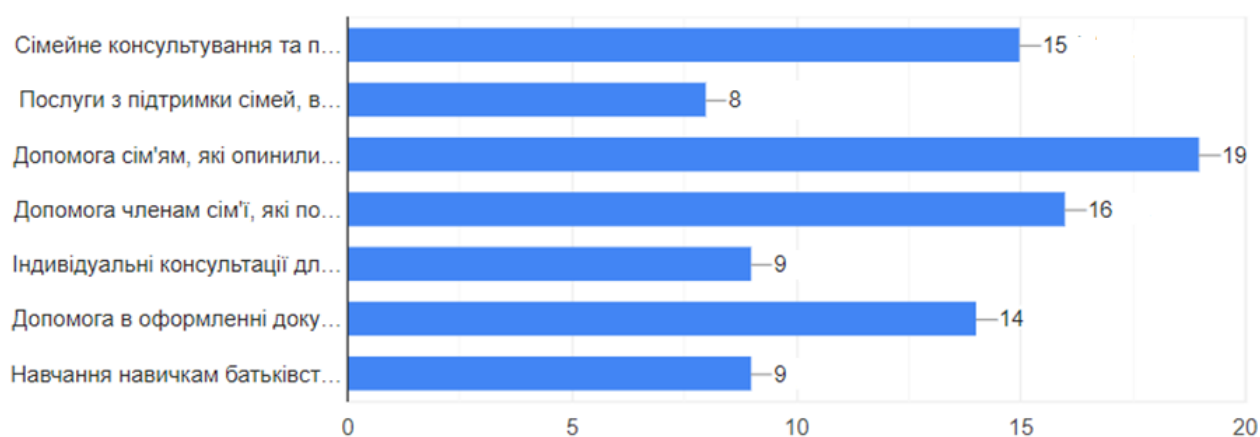

Рис 3.5 «Які соціальні послуги Ваша соціальна служба пропонує для сімей загалом?»

20 респондентів вважають, що під час війни клієнти соціальних служб найбільше потребують допомоги соціальних працівників, в другу чергу клієнти звертаються по допомогу до психологів (так вважають **19** респондентів), в третю чергу – до юристів (вказали **9** респондентів), у четверту до лікарів (**8** респондентів), у п'яту до педагогів (**6** респондентів) і в останню до економістів та фінансових консультантів (зазначили **5** експертів) (Рис. 3.6).

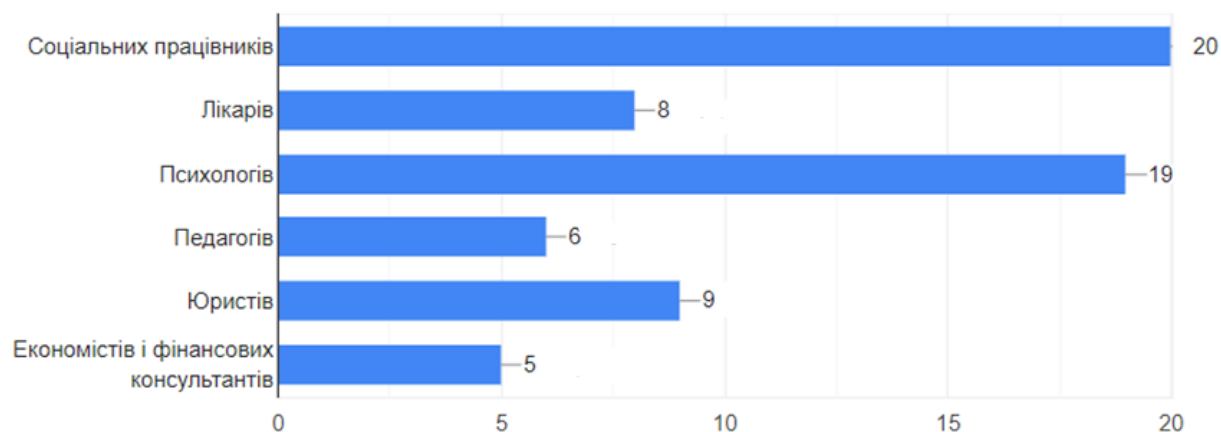

Рис. 3.6 «Послуг яких саме фахівців сім'ї потребують під час війни найбільше?»

Переважна більшість експертів (**12** респондентів) вважають, що якість послуг, що надаються є скоріше високою (Рис. 3.7).

Рис. 3.7 «Як би Ви особисто оцінили якість послуг, що надаються фахівцями Вашої соціальної служби сім'ям?»

Більше половини (**11** респондентів) вказують, що сім'ї звертаються по допомогу в соціальні служби на підставі рекомендацій від інших організацій/фахівців або від інших клієнтів. **10** респондентів зазначають, що представник сім'ї звертається самостійно або отримує інформацію з відповідних джерел (інтернет, месенджери, друковані інформаційні матеріали тощо) (Рис. 3.8).

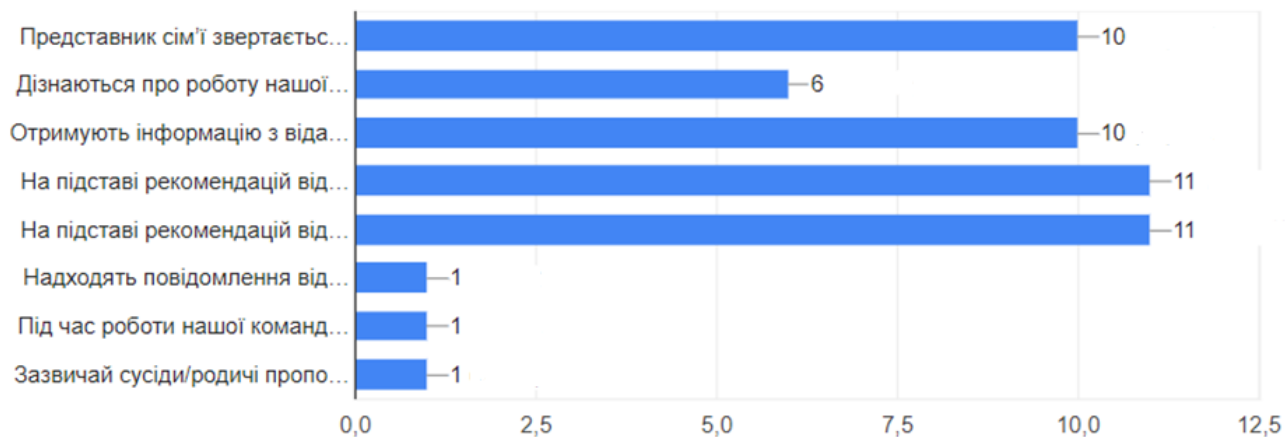

Рис. 3.8 «Як сім'ї зазвичай стають клієнтами Вашої соціальної служби?»

Робота з монобатьківськими родинами

Переважна кількість експертів (**11** осіб) стверджують, що до соціальної служби монобатьківські родини звертаються кілька разів на місяць (Рис.3.9).

Рис.3.9 «Як часто до клієнтів соціальної служби додаються нові монобатьківські сім'ї?»

Більше половини (**15** респондентів) вказують, що монобатьківські родини звертаються по допомогу в соціальні служби на підставі рекомендацій від інших організацій/фахівців або від інших клієнтів (**11** респондентів). **14** респондентів зазначають, що представник сім'ї звертається самостійно. **13** респондентів виділяють отримання інформації родинами з відповідних джерел (інтернет, месенджери, друковані інформаційні матеріали тощо). **7** експертів виділяють роботу соціальної реклами (Рис. 3.10).

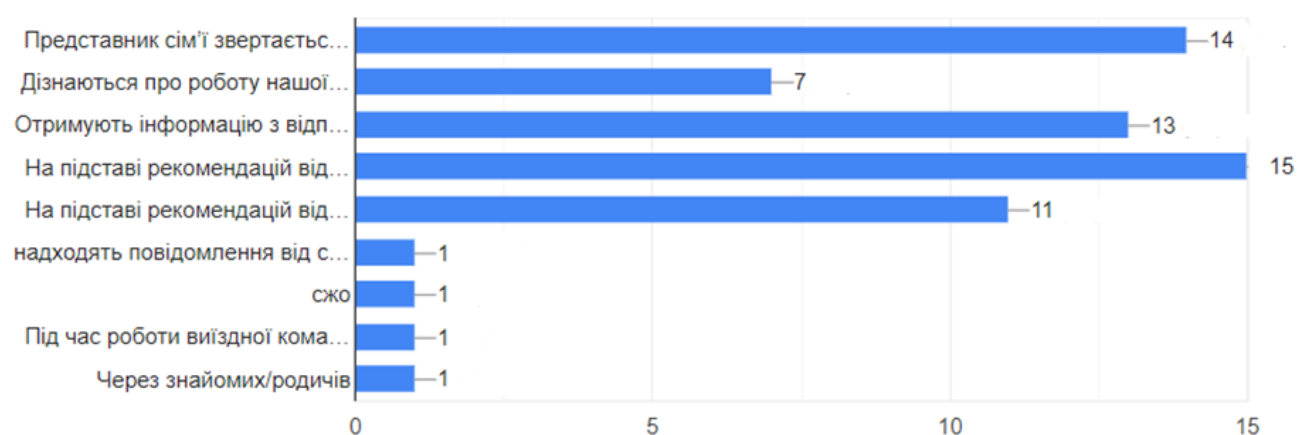

Рис.3.10 «Як монобатьківські сім'ї зазвичай стають клієнтами Вашої соціальної служби?»

Монобатьківська родина може зіткнутися з численними викликами та проблемами, які впливають на різні аспекти їхнього життя. Далі була досліджена частота стикання даної категорії клієнтів з певними проблемами. Найвагомішими серед труднощів є матеріальні (**16** експертів). Ще однією серйозною проблемою є виховання дітей (**9** експертів). Одному батьку доводиться виконувати роль обох батьків, що може бути надто важкою задачею. Баланс між роботою та сім'єю також є надзвичайно важливою аспектом для монобатьківських родин (**8** експертів). Одному батьку/матері часто доводиться працювати додатково, щоб забезпечити достатній дохід для сім'ї, що може призвести до втоми та стресу (**7** експертів). Незабезпеченість житлом також є серйозною проблемою для монобатьківських родин (**6** експертів). Додатково, відсутність підтримки від інших родичів або батьків (**5** експертів) може поглиблювати почуття самотності та ізоляції (**4**

експерти). Менш важливою є доступність до закладів дошкільної освіти для дітей (3 експерти) та небажання дітей продовжувати навчання (1 експерт) (Рис.3.11).

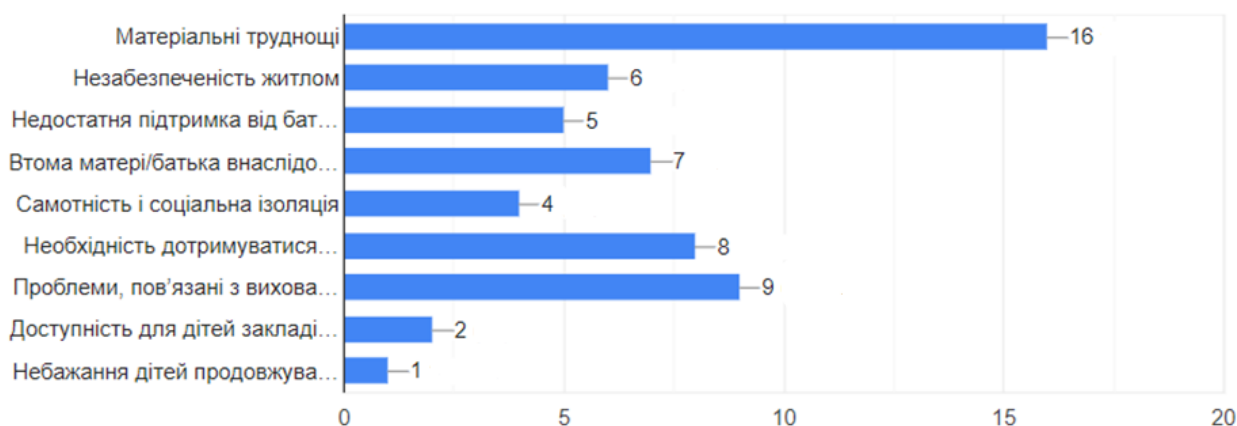

Рис. 3.11 «Які основні виклики та проблеми, з якими стикаються монобатьківські сім'ї, Ви би відзначили, спираючись на власний досвід/досвід своїх колег?»

Експертам було запропоновано навести соціальні програми та послуги, які їх соціальна служба пропонує для монобатьківських сімей. Вони зазначили:

1. Консультування
2. Соціальний супровід
3. Кризове та екстрене втручання
4. Допомога в оформленні документів
5. Послуги психологічної підтримки
6. Реєстрації на виплати від УВКБ ООН та ЮНІСЕФ; дитячий

куточок, послуги психолога та логопеда; гуманітарна допомога від УВКБ ООН, Червоного Хреста, ІОМ.

Вплив війни на сферу надання соціальних послуг та роботу соціальних служб

Війна призвела до збільшення потреб у соціальних послугах через зростання кількості людей, які потребують допомоги у зв'язку з травмами, втратою рідних, фінансовими труднощами та іншими складнощами.

Загальна відповідь на питання про вплив війни на роботу соціальної служби демонструє такі результати: **17** респондентів зазначили, що після початку війни кількість звернень до соціальної служби значно зросла через збільшення потреб

населення в допомозі та підтримці. **15** відмітили, що з виникненням війни змінився характер проблем та завдань, з якими звертаються громадяни, що вимагає нових підходів та стратегій в роботі соціальної служби. **11** респондентів зазначили, що відчували зростання рівня небезпеки та ризику для своєї безпеки у зв'язку зі змінами в соціальному середовищі через війну. **9** осіб відповіли, що соціальна служба була змушена розробляти та впроваджувати нові програми та послуги для задоволення зростаючих потреб населення. **11** респондентів вказали на необхідність посиленої співпраці з іншими службами та організаціями у зв'язку з появою нових викликів та потреб у соціальній сфері через війну (Рис.3.12).

У воєнний час соціальні служби стають ключовими для забезпечення допомоги та підтримки тим, хто потребує захисту та підтримки в умовах кризи. Однак вони також стикаються зі складнощами у забезпеченні ефективних послуг через складні умови, обмежений доступ до ресурсів та мають потребу в підтримці самої системи соціальних служб.

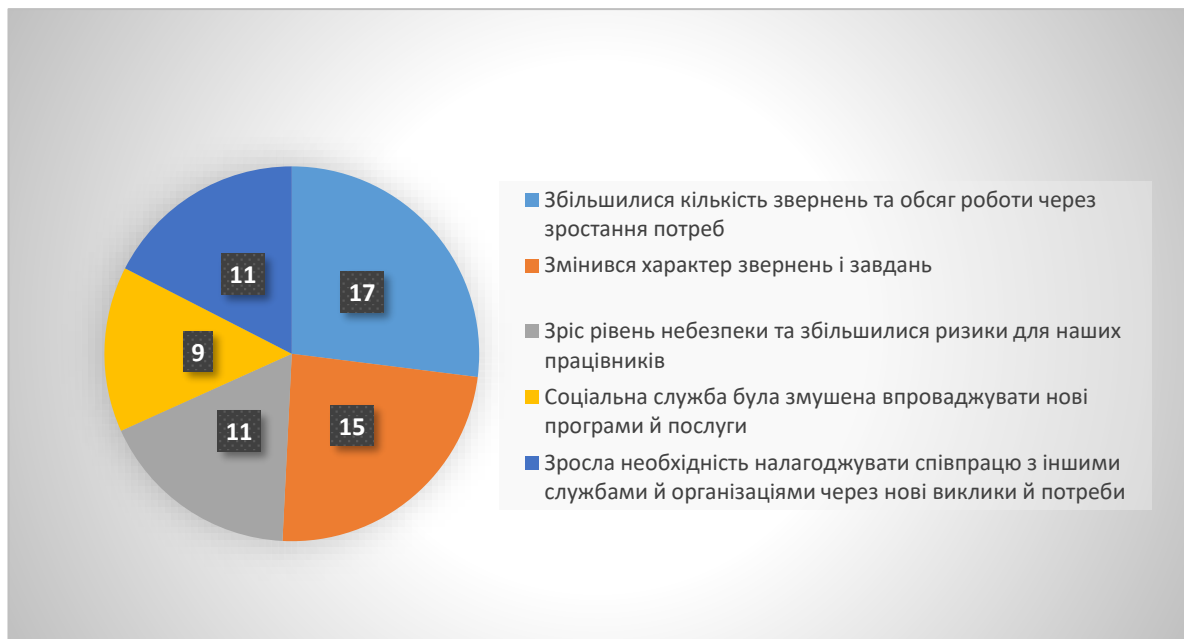

Рис. 3.12 «Як війна загалом вплинула на роботу Вашої соціальної служби?»

Далі розглянуто типи сімей, які на думку експертів наразі найбільше потребують допомоги й підтримки з боку української держави та суспільства. В першу чергу це сім'ї ВПО (**19** експертів), в другу – сім'ї учасників бойових дій (**17** експертів), в третю – сім'ї з дітьми з інвалідністю (**16** експертів), у четверту – малозабезпечені сім'ї – (**15** експертів), у п'яту – багатодітні та неповні сім'ї (**13** експертів), прийомні сім'ї – (**10** експертів), особи похилого віку – (**1** експерт) (Рис.3.13).

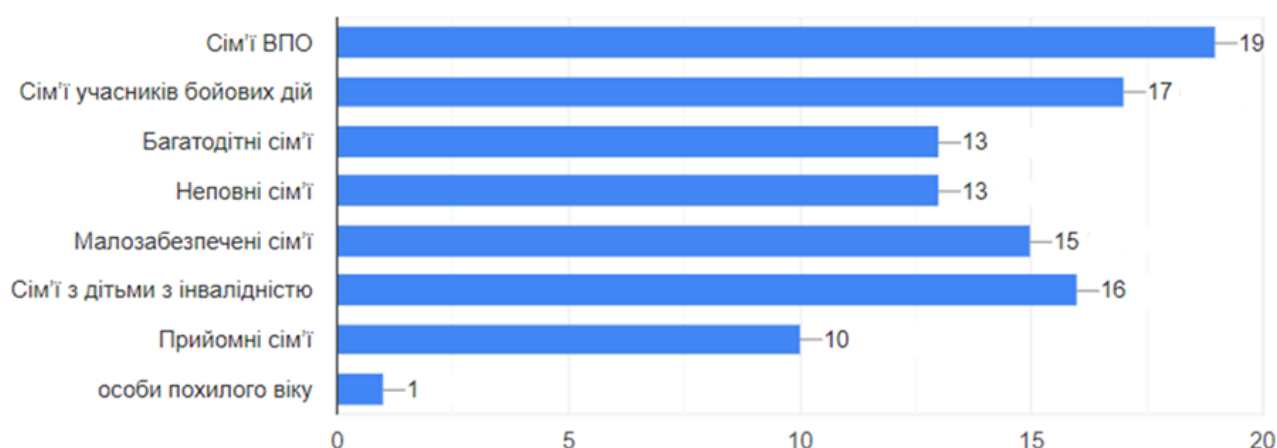

Рис. 3.13 «Які типи сімей, на Вашу думку, наразі найбільше потребують допомоги й підтримки з боку української держави та суспільства?»

Експертам було запропоновано внести рекомендації для покращення роботи соціальних служб з сім'ями в умовах війни. Вони зазначили:

1. Перегляд штатних нормативів надавачів соціальних послуг та умов надання платних соціальних послуг
2. Збільшення фінансування
3. Збільшення штату фахівців із соціальної роботи
4. Розвиток партнерських відносин з міжнародними партнерами та соціальними службами, які також працюють із сім'ями
5. Навчання соціальних працівників роботі з військовослужбовцями, учасниками бойових дій, ветеранами війни, які повернулися додому
6. Надання широкого спектру послуг, особливо послуг для дітей, а також створення виїзних команд для соціальної праці (mobile teams).

Висновки до розділу 3

Дані, отримані з дослідження, надають можливість підтвердити чи спростувати певні гіпотези, пов'язані з роботою соціальних служб з сім'ями (включаючи монобатьківські родини) у військовий період:

Гіпотеза: Соціальні служби, в умовах війни, пропонують широкий спектр послуг для сімей, в тому числі монобатьківських.

Результати дослідження підтверджують цю гіпотезу. Дані показують, що соціальні служби надають різноманітні послуги для сімей, включаючи монобатьківські, такі як консультування, соціальний супровід, психологічна підтримка та інші.

Гіпотеза: В умовах війни сім'ї різних типів, в тому числі монобатьківські, найбільше потребують психологічних послуг для підтримання психологічного стану та подолання стресу.

Дослідження підтверджує цю гіпотезу. За даними, психологічна підтримка виявилася однією з найпотрібніших для сімей у період війни, включаючи монобатьківські, які зіткнулися зі стресом і труднощами.

Гіпотеза: Основними труднощами, з якими стикаються монобатьківські сім'ї, є: фінансові труднощі, недостатня підтримка від батьків або інших родичів і необхідність дотримуватися балансу між роботою та сім'єю.

Інформація отримана з дослідження суттєво підтверджує цю гіпотезу. Фінансові труднощі, відсутність підтримки, а також баланс між роботою та сім'єю виявилися основними проблемами, з якими зіткаються монобатьківські сім'ї.

Гіпотеза: Фахівці соціальних служб загалом високо оцінюють якість послуг, що надаються сім'ям, в тому числі монобатьківським.

За результатами дослідження, більшість соціальних працівників зазначають, що якість послуг є скоріше високою, що підтверджує гіпотезу.

Загалом, отримані дані дозволяють підтвердити гіпотези і вказують на необхідність подальшого дослідження для більш точного розуміння різних

аспектів роботи соціальних служб у військовий період, зокрема, стосовно оцінки якості послуг та специфічних потреб сімей, включаючи монобатьківські.

ВИСНОВКИ

Робота щодо організації системи соціальних послуг для монобатьківських сімей в Україні виявилася важливою та актуальною в контексті сучасної соціальної практики, особливо в умовах війни. Основні висновки, які виникли в результаті дослідження, надають важливі вказівки щодо подальшого розвитку системи соціальної підтримки цієї категорії сімей.

Зв'язок між теорією і емпірією у даній роботі полягає в тому, що теоретичні засади створюють фундамент та напрямки дій, а емпіричні дані конкретизують та адаптують ці принципи до реальних потреб та ситуацій монобатьківських сімей в Україні. Такий підхід дозволяє створювати більш ефективні та наочні програми та послуги, спрямовані на підтримку цієї вразливої категорії сімей.

Використання системного підходу до дослідження системи соціальних послуг і монобатьківства є основною науковою новизною, оскільки це дозволяє розглядати їх функціонування як взаємозалежні та взаємовпливаючі частини. Це покращує можливості аналізу, дозволяючи запропонувати комплексні та системні рішення, а також знайти проблеми.

На нашу думку, українські соціальні служби повинні модернізуватися, брати на себе та запроваджувати нові практики. В цьому контексті досвід багатьох країн світу є важливим для України, особливо країн з соціалістичним минулим, де соціальна робота досить відрізняється від вітчизняної. Наступним кроком, безсумнівно, є запозичення досвіду Сполучених Штатів та Європи, де соціальна робота має багаторічну історію й традиції. Отже, ми вважаємо, що важливо вивчати та творчо переосмислювати досвід інших країн. Без цього інтеграція України в європейський світ буде неможливою, а ставлення суспільства до соціальних служб не зміниться.

Таким чином, у цій роботі досліджувалися соціальні послуги, які надаються монобатьківським сім'ям. На нашу думку, одним із головних недоліків цієї діяльності є те, що допомога таким сім'ям надається, в основному, тільки після особистого їх звернення до соціальних служб.

Щоб вирішити цю проблему, можна створити міжвідомчу систему збору інформації про такі сім'ї, яка дозволить установам, що працюють з ними, (такими як школи, служби зайнятості, Центри соціальних служб тощо), відстежувати їхній стан і надавати допомогу без подачі заяв.

Необхідно також посилити програми соціальної підтримки для батьків, які самостійно доглядають за своїми дітьми. Слід створити такі інструменти роботи, які можуть вплинути на ринок праці та дозволити батькам поєднувати свої трудові обов'язки з вихованням дитини без ризику втратити роботу. Також варто приділити особливу увагу благополуччю та можливостям монобатьківських сімей. У таких ситуаціях, як «З ким залишити дитину?», можна знайти вихід у створенні спеціального центру, де можна залишити дитину на короткий або більш тривалий проміжок часу, також можна було б запросити спеціально навчену няню додому, щоб посидіти з зовсім маленькими дітьми.

Одним із ключових аспектів у зміні потреб сімей в тому числі монобатьківських є зростання психосоціальних проблем. Такий контекст вимагає від соціальних служб адаптації та реагування на зміну потреб клієнтів. Необхідно постійно оновлювати програми та послуги, підлаштовувати їх під нові реалії та потреби спільноти. Важливо також розвивати співпрацю з іншими галузями та організаціями для надання комплексної та повноцінної підтримки.

Хоча монобатьківська сім'я й стикається з деякими об'єктивними труднощами, але в той самий час має достатній потенціал для повноцінного виховання дітей. Головне – це не допускати, щоб ці об'єктивні труднощі призводили до негативних наслідків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белєвцова Я. С. Механізм підвищення якості соціальних послуг на рівні місцевих органів влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Харків, 2011. 20 с..
2. Біблія. Новий заповіт. Євангеліє від Матвія / переклад Івана Огієнка. URL: <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/evangelie-ot-matfeja.html>.
3. В Україні серед осіб, які потребують соціальної підтримки й допомоги, 72% становлять жінки [Електронний ресурс]. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: https://m.censor.net/ua/news/3457531/v_ukrayini_sered_osib_yaki_potrebuyut_sotsialn_oyi_pidtrymky_yi_dopomogy_72_stanovlyat_jinky.
4. Вакуленко С.М., Маслова А.В. Соціальна робота з монобатьківськими сім'ями в контексті плюралізації шлюбно-сімейних відносин. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2021. № 9. С. 59–64.
5. Виплати під час війни: яку допомогу на дітей можуть отримати батьки у 2023 році. URL: <https://chas.news/current/viplati-pid-chas-viini-yaku-dopomogu-na-ditei-mozhut-otrimati-batki-u-2023-rotsi>
6. Гаража Н.Д., Таран О.П. Соціально-психологічні чинники ставлення сучасних жінок до материнства. Габітус: науковий журнал з соціології та психології. 2021. Вип. 30. С. 91–96.
7. Гладун О.М. Нариси з демографічної історії України ХХ століття : Монографія / О.М. Гладун ; НАН України, Ін-т демограф. та соціальн. дослідж.ім. М.В. Птухи. — Київ, 2018. — 224 с.
8. Горбунова-Рубан С. О. Система надання соціальних послуг: сучасний стан / С. О. Горбунова-Рубан, І. М. Вітковська. // СОЦІОПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. – 2020. – №9. – С. 17–23.
9. Дубич К. В. Участь громадських організацій в публічному управлінні системою соціальних послуг. Державно-управлінські студії. 2017. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/deruprs_2017_2_16 (дата звернення: 12.02.2020).

10. Дубич К.В. Сучасна система надання соціальних послуг України. Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2015. – № 3
11. Жук О. Соціальні виклики в сучасному українському суспільстві в умовах воєнного стану та повоєнний період [Електронний ресурс] / О. Жук, О. Сільверстова, О. Гапончук // Ввічливість. Humanitas. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/752>.
12. Іващенко К. Моніторинг як складова системи управління якістю надання послуг у соціальних закладах [Електронний ресурс] / К. Іващенко, Н. Ревнюк // Ввічливість. Humanitas. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.3>.
13. Коломієць О.О. Монобатьківські сім'ї: соціальний захист і самозабезпечення. Стратегічні пріоритети. 2009. № 4. С. 148–156.
14. Колосок А. Менеджмент соціальних послуг територіальної громади в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] / А. Колосок, І. Бичук // Ввічливість. Humanitas. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.13>.
15. Кравченко О.О. До питання надання соціальних послуг самотнім матерям в Україні Оксана Олексіївна Кравченко № 2(12) (2018): Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія
16. Крімер Б.О. Політика сприяння самотнім батькам: сучасний стан та перспективи розвитку. Демографія та соціальна економіка. 2019. № 2(36). С. 39–51.
17. Курило І.О. Батьківство у демографічному контексті: методологічні засади дослідження та деякі тенденції розвитку. Демографія та соціальна економіка. 2016. № 3 (28). С. 11–25.
18. Литвиненко В. М. Соціальні послуги у сфері соціального захисту населення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2012. 20 с.
19. Лібанова Е. М., Аксьонова С. Ю., Бялковська В. Г. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку: монографія. Київ: ТОВ «Основа-Принт», 2009. 248 с.

20. Лукашевич М.П. Соціологія сім'ї: теорія і практика : навч. посібник. – К. : ІПК ДСЗУ, 2012. – 186 с.
21. Месчан І.В. Соціальне партнерство в наданні соціальних послуг населенню: світовий досвід і перспективи для України. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 20(2), -2017-, 43-48. URL: <https://doi.org/10.15421/171723>
22. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002–2019 рр. : кол. моногр. / за ред. О.М. Гладуна ; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Київ, 2020. 174 с.
23. Новітні методи удосконалення системи надання соціальних послуг в Україні / О.В. Шубна, Ю.В. Денисова, О.С. Санчич, А.В. Марильова // *Економічний вісник Донбасу*. — 2020. — № 3 (61). — С. 213-221.
24. Обушній С. Удосконалення системи фінансування соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах [Електронний ресурс] / С. Обушній, Т. Яковенко // *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.32750/2019-0103>.
25. Пеша, І. В. Визначення категорій сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах [Електронний ресурс] / І. В. Пеша. – Режим доступу: <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/3968/1/Pyesha.pdf>.
26. Підвальна Ю., Дзюнь А. Соціальна підтримка сімей одиноких матерів: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2018. № 1. С. 35–46.
27. Попович В. Соціально-українські практики в системі управління соціальною роботою: постановка проблеми [Електронний ресурс] / В. Попович, Т. Новак // *Ввічливість. Humanitas*. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.15>.
28. Попок А., Гребя Р. Система соціальних послуг в Україні: структурно-функціональний вимір. *Науковий вісник: Демократичне врядування*. 2016. Вип.16/17. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk16/fail/Popok,Greba.pdf (дата звернення: 13.10.2022).

29. Про соціальні послуги :Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.
30. Ротар В. Сучасні підходи щодо розуміння змісту категорії «соціальні послуги». Актуальні проблеми державного управління. 2013. Вип. 4. С. 116–119.
31. Сидоренко Н. Іноземний досвід у сфері надання адміністративних послуг [Електронний ресурс] / Н. Сидоренко, І. Шкурат // Публічне урядування. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-2\(27\)-6](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-2(27)-6).
32. Слюсар Л.І. Позашлюбна народжуваність в Україні: сучасні особливості в контексті європейського розвитку. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 3 (34). С. 26–38.
33. Слюсар Л.І. Специфіка батьківства у сім'ях різних типів: проблеми, ризики та шляхи їх мінімізації. Демографія та соціальна економіка. 2017. № 3 (31). С. 24–36.
34. Слюсар Л.І. Шлюб в Україні у демографічному вимірі: історія і сучасність / НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. — Київ, 2021. —180 с.
35. Сокурянська Л., Вакуленко С. Повсякденність сучасної сім'ї: практики та ризики в умовах суспільства, що змінюється (кейс Харкова). Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія “Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи”. 2020. Т. 45. С. 58–68.
36. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. – К. : Обнова компанії, 2017. – 256 с.
37. Становище сімей в Україні (за підсумками 2010–2013 років) : Щорічна державна доповідь Президентіві України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище сімей та стан реалізації державної сімейної політики. Київ : Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2014. 241 с. URL: <https://dismp.gov.ua/downloads/stanovishhe-simej-v-ukrayini-za-pidsumkami-2010-2013-rokiv>.

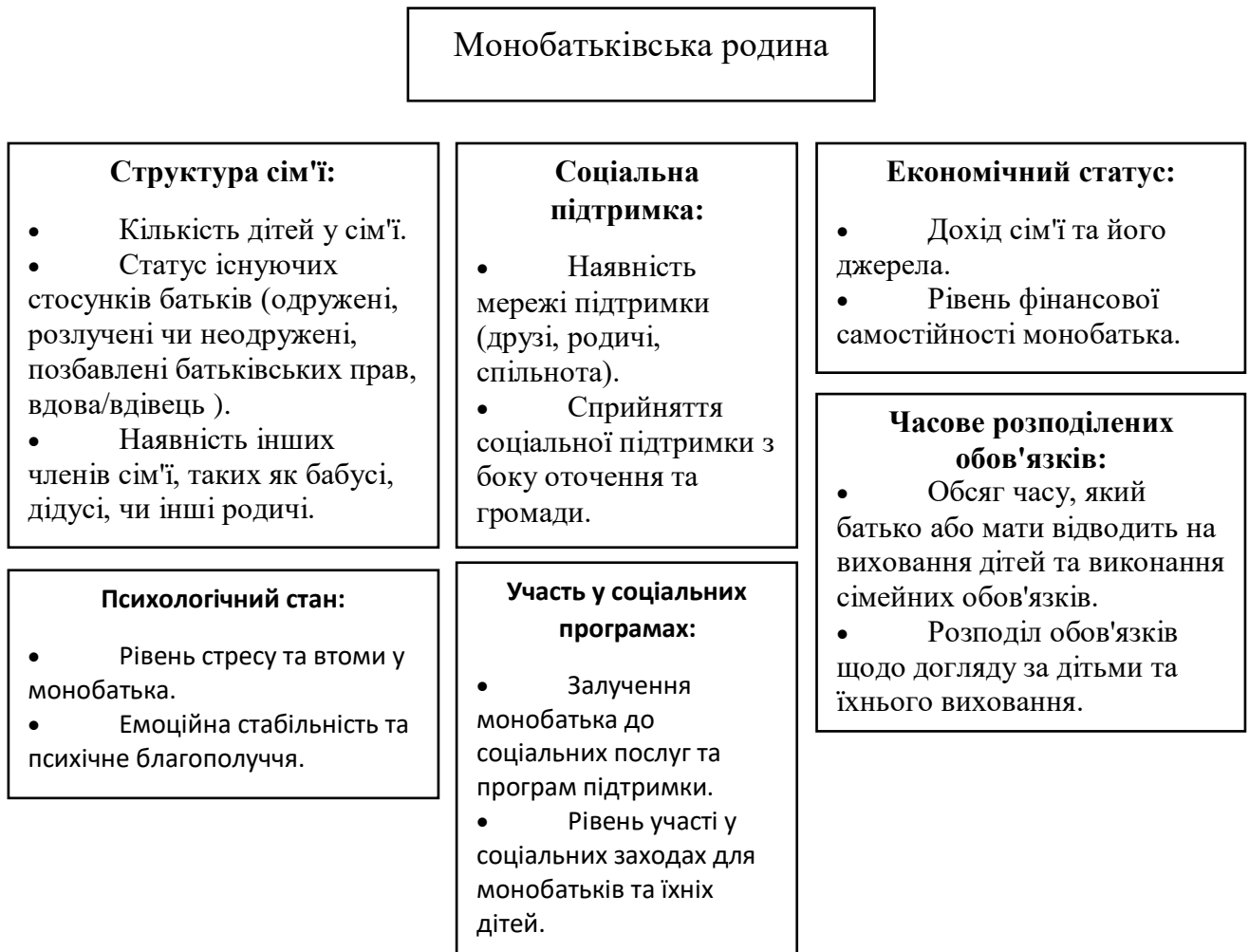
38. Сучасна харківська сім'я в соціологічному вимірі : звіт за результатами дослідження / С.М. Аніпченко, Р.І. Борисов, С.М. Вакуленко, О.С. Зубарев, Л.Г. Сокурянська / за редакцією Л.Г. Сокурянської. Видавництво "Парус-Друк". 2020. 64 с.
39. Хоржевська І.М., Погорелова А.Ю. Особливості емоційного стану дитини з неповної сім'ї. Габітус: науковий журнал з соціології та психології. 2021. Вип. 32. С. 125–128.
40. Чеховська, І.В. Соціальний захист одиноких матерів: аналіз основних положень законодавства / І. В. Чеховська // Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). – 2017. – № 1 (5). – 191–201.
41. Чубук, Р. В. Прикладні аспекти соціальної роботи з неповними сім'ями / Р. В. Чубук // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 142. – С. 204–207. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2017_142_47.
42. A Journal of Natural Systems Thinking in Psychiatry and the Sciences. 1995. № 2 (I). P. 17–47
43. Anne Broussard, Alfred, L. Joseph and Marco Thompson. Stressors and Coping Strategies Used by Single Mothers Living in Poverty // Affilia: Journal of Women and Social Work 27 (2) 190-204 2012 SAGE Publications https://www.unisa.edu.au/Global/Health/Sansom/Documents/iCAHE/DEC_D%20journal%20club%20page/Broussard_2012.pdf.
44. Becker G. The Economic Approach to Human Behavior / G. Becker., 1976. – 320 с.
45. Bowen M. A Psychological Formulation of Schizophrenia. Family Systems. 1995.
46. Encyclopedia of Social Work. URL: <http://socialwork.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-359>.
47. Hill R. Contemporary Developments in Family Theory / R. Hill. // Journal of Marriage and Family. – 1966. – №1. – С. 10–26.

48. Minuchin, S., Fishman, H. C. *Family Therapy Techniques*. Harvard University Press. Cambridge. 2004
49. Pollak R. A Transaction Cost Approach to Families and Households / R. Pollak. // *Journal of Economic Literature*. – 1985. – №2. – С. 581–608.
50. Posokhova Svetlana, Konovalova Natalia, Sorokin Victor, Didenko Elena, Kolosova Tatyana, Buchkina Irina, Demyanov Yuri. Attitude to Parents and Family Values in Young People Having Sensory Impairments. *Eurasian Journal of Analytical*. 2017. №11
51. Posokhova, S., Konovalova, N., Sorokin, V., Demyanov. Y., Kolosova. T., and Didenko, E. System of Attitudes in Parents of Young People Having Sensory Disorders». *International Journal of Environmental and Science Education*, Volume 11, Issue 16, pp. 8956-8967, 2016.
52. Salvador Minuchin. Jay Haley: My Teacher. *Family Process*. 2007. Vol. 46, 413-414.
53. Satir V., Stachowiak J., Taschman H.A. *Helping Families to Change*. Northvale, N.J: Jason Aronson. 2001.
54. Study on social services with particular focus on personal targeted social services for people in vulnerable situations. EUROPEAN COMMISSION Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion Directorate D — Social Rights and Inclusion Unit D.1 — Social Policies, Child Guarantee, SPC Written by VVA, Panteia, Oxford Research, Erudio, IKEI March 2022
55. Turnbull, A.P., Turnbull, H.R., Erwin, E., Soodak, L. Shogren, K. *Families, professionals, and exceptionality: Positive outcomes through partnerships and trust* (7th ed.). Boston, MA: Merrill. Prentice Hall. 2015.
56. Zider R. *Social History of Family in the Western and the Central Europe (the end of XVIII–XX centuries)*. / R. Zider., 1997.

ДОДАТКИ

Додаток А

Схема А.1 “Операціоналізація поняття монобатьківська родина”

Схема А.2 “Операціоналізація поняття соціальні послуги”

Соціальні послуги

Тип послуг:

- консультації,
- психологічна підтримка,
- матеріальна допомога,
- медичні послуги тощо.

Клієнти:

- діти,
- люди похилого віку,
- особи з інвалідністю,
- сім'ї у СЖО,
- сім'ї з низьким рівнем доходу

Критерії надання послуг:

- фінансова потреба,
- медичні показники,
- рівень суспільної підтримки тощо.

Ефективність надання:

- метрики якості,
- задоволення клієнтів,
- покращення життя тощо.

Процес надання послуг:

- Кроки, які потрібно виконати для надання соціальних послуг,
- реєстрація клієнтів,
- розробка індивідуальних планів допомоги,
- виконання дій тощо.

Схема А.3 “Операціоналізація поняття фахівця соціальної роботи”

Фахівець соціальної роботи

Освіта та кваліфікація:

Фахівці соціальної роботи мають вищу освіту у галузі :

- соціальної роботи,
- соціальних наук,
- психології чи суміжних областях.

Освіта може бути підтверджена:

- дипломом
- сертифікатами відповідних курсів чи програм.

Знання законодавства:

- розуміння соціальних програм,
- законодавства та політики, пов'язаної з допомогою та підтримкою у сфері соціальної роботи.

Професійні навички:

- навички спілкування,
- емпатії,
- планування програм,
- уміння працювати з різними групами людей (діти, особи похилого віку, особи з інвалідністю тощо),
- володіння методами соціальної адаптації та психологічної підтримки.

Досвід роботи:

- можуть мати певний досвід роботи у соціальних службах,
- установах допомоги, громадських організаціях,
- школах
- медичних установах.

Етичність та професійні стандарти:

- знання та дотримання етичних принципів роботи в галузі соціальної роботи,
- конфіденційність,
- уважність до клієнтів,
- безсторонність тощо.

БЛАНК ЕКСПЕРТНОГО ОПИТУВАННЯ

1. **Чи працює Ваша соціальна служба та особисто Ви з такою категорією клієнтів як сім'ї?**
  1. Так, наша служба працює з сім'ями, але особисто я – Ні
  2. Так, особисто я працюю з сім'ями
  3. Ні, наша служба не працює з сім'ями
2. **Які соціальні послуги Ваша соціальна служба пропонує для сімей загалом? (можна обрати декілька варіантів)**
  1. Сімейне консультування та психологічна підтримка
  2. Послуги з підтримки сімей, в яких є особи з інвалідністю або хронічними захворюваннями
  3. Допомога сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах
  4. Допомога членам сім'ї, які постраждали внаслідок домашнього насильства
  5. Індивідуальні консультації для батьків і дітей
  6. Допомога в оформленні документів
  7. Навчання навичкам батьківства та виховання дітей
  8. Інше _____
3. **Послуг яких саме фахівців сім'ї потребують під час війни найбільше? (можна обрати декілька варіантів)**
  1. Соціальних працівників
  2. Лікарів
  3. Психологів
  4. Педагогів
  5. Юристів
  6. Економістів і фінансових консультантів
4. **Чи працює Ваша соціальна служба та особисто Ви з монобатьківськими сім'ями?**
  1. Так, наша служба працює з монобатьківськими сім'ями, але особисто я – Ні
  2. Так, особисто я працюю з монобатьківськими сім'ями
  3. Ні, наша служба не працює з монобатьківськими сім'ями
5. **Які соціальні програми та послуги Ваша соціальна служба пропонує для монобатьківських сімей?**

---
6. **Які основні виклики та проблеми, з якими стикаються монобатьківські сім'ї, Ви би відзначили, спираючись на власний досвід/досвід своїх колег? (можна обрати декілька варіантів)**
  1. Матеріальні труднощі
  2. Незабезпеченість житлом
  3. Недостатня підтримка від батьків або інших родичів
  4. Втома матері/батька внаслідок постійних стресів
  5. Самотність і соціальна ізоляція
  6. Необхідність дотримуватися балансу між роботою та сім'єю
  7. Проблеми, пов'язані з вихованням дітей
  8. Доступність для дітей закладів дошкільної освіти
  9. Проблеми, пов'язані з організацією дозвілля й відпочинку дітей
  10. Інше _____

---
7. **Як сім'ї зазвичай стають клієнтами Вашої соціальної служби? (можна обрати декілька варіантів)**
  1. Представник сім'ї звертається до служби самостійно
  2. Дізнаються про роботу нашої служби із соціальної реклами

3. Отримують інформацію з відповідних джерел (інтернет, месенджери, друковані інформаційні матеріали тощо)
4. На підставі рекомендацій від інших організацій/фахівців
5. На підставі рекомендацій від інших клієнтів
6. Інше _____

8. Як монобатьківські сім'ї зазвичай стають клієнтами Вашої соціальної служби?
(можна обрати декілька варіантів)

1. Представник сім'ї звертається до служби самостійно
2. Дізнаються про роботу нашої служби із соціальної реклами
3. Отримують інформацію з відомих джерел (інтернет, месенджери, друковані інформаційні матеріали тощо)
4. На підставі рекомендацій від інших організацій/фахівців
5. На підставі рекомендацій від інших клієнтів
6. Інше _____

9. Як часто до клієнтів Вашої соціальної служби додаються нові сім'ї?

1. Кілька разів на тиждень
2. Кілька разів на місяць
3. Кілька разів на рік
4. Інше _____

10. Як часто до клієнтів Вашої соціальної служби додаються нові монобатьківські сім'ї?

1. Кілька разів на тиждень
2. Кілька разів на місяць
3. Кілька разів на рік
4. Інше _____

11. Як би Ви особисто оцінили якість послуг, що надаються фахівцями Вашої соціальної служби сім'ям?

1. Якість послуг, що надаються, є високою
2. Якість послуг є скоріше високою
3. Якість послуг є скоріше невисокою
4. Якість послуг є невисокою
5. Важко відповісти

12. Як війна загалом вплинула на роботу Вашої соціальної служби? (можна обрати декілька варіантів)

1. Збільшилися кількість звернень та обсяг роботи через зростання потреб
2. Змінився характер звернень і завдань
3. Зріс рівень небезпеки та збільшилися ризики для наших працівників
4. Соціальна служба була змушена впроваджувати нові програми й послуги
5. Зросла необхідність налагоджувати співпрацю з іншими службами й організаціями через нові виклики й потреби
6. Інше _____

13. Як змінилися потреби клієнтів соціальних служб під впливом війни? (можна обрати декілька варіантів)

1. Збільшилися потреби в допомозі для ВПО
2. Виникли потреби вирішення питань, пов'язаних із втратою або відновленням житла
3. Збільшилися потреби у розв'язанні фінансових труднощів, проблем, пов'язаних із втратою роботи й доходів
4. Збільшилися потреби в допомозі з питань правового захисту, прав людини, опіки та піклування та інших правових питань
5. Збільшилися потреби в психологічній допомозі
6. Збільшилися потреби у вирішенні питань, пов'язаних із розривом сімейних стосунків
7. Збільшилися потреби у вирішенні питань, пов'язаних із наслідками сімейних конфліктів і домашнього насильства
8. Інше _____

14. Які типи сімей, на Вашу думку, наразі найбільше потребують допомоги й підтримки з боку української держави та суспільства? (можна обрати декілька варіантів)

1. Сім'ї ВПО
2. Сім'ї учасників бойових дій
3. Багатодітні сім'ї
4. Монобатьківські сім'ї
5. Малозабезпечені сім'ї
6. Сім'ї з дітьми з інвалідністю
7. Прийомні сім'ї
8. Інші _____

15. Які рекомендації Ви особисто запропонували би для покращення роботи соціальних служб з сім'ями в умовах війни?

А тепер декілька слів про ВАС

16. Ваша стать:

1. Жіноча
2. Чоловіча

17. Ваш вік:

1. До 25 років
2. 25-34 роки
3. 35-44 роки
4. 45-54 роки
5. 55-64 роки
6. 65 років і старше

18. Ваша освіта:

1. Повна вища (магістр, спеціаліст)
2. Базова вища (бакалавр)
3. Незакінчена вища
4. Середня спеціальна
5. Загальна середня

19. Ваш стаж роботи (у роках):

1. Менше 1 року
2. 1-5 років
3. 6-10 років
4. Більше 10 років

20. Посада, яку Ви зараз обіймаєте:

ДЯКУЄМО ЗА УЧАСТЬ В ОПИТУВАННІ!

АНОТАЦІЯ

Актуальність теми. В сучасному українському суспільстві існує розмаїття соціальних проблем, з якими стикаються самотні батьки, вимагає комплексної та кваліфікованої підтримки з боку держави та громади.

Складні соціальні умови, що склалися в Україні в останні декілька років внаслідок повномасштабної війни із Російською Федерацією, спричинили зростання кількості монобатьківських сімей у країні.

Об'єкт магістерської роботи – система соціальних послуг для монобатьківських сімей в Україні.

Предмет магістерської роботи – організаційні аспекти функціонування системи соціальних послуг для монобатьківських сімей .

Мета магістерської роботи полягає в тому, щоб охарактеризувати сучасний стан системи соціальних послуг, призначених для монобатьківських сімей в Україні, та запропонувати рекомендації щодо її оптимізації.

Завдання:

1. Узагальнити теоретичні напрацювання стосовно монобатьківства як соціальної практики сучасного суспільства.
2. Обґрунтувати необхідність застосування системного підходу для розуміння та розв'язання проблем, пов'язаних із монобатьківством.
3. Встановити основні проблеми, з якими стикаються монобатьківські сім'ї в сучасному українському суспільстві.
4. Розробити рекомендації для вдосконалення організації системи соціальних послуг для такого типу сімей.

Методи дослідження – теоретичні (систематизації, узагальнення та порівняльного аналізу різних підходів до обраної проблеми) та емпіричні (фокус-групові інтерв'ю з представниками монобатьківських сімей і опитування фахівців соціальних служб, що надають послуги сім'ям) методи.

Магістерська робота налічує 79 сторінок, складається зі вступу, 3-х розділів, 3-х таблиць, 13-ти рисунків, висновків і 2-х додатків. Список використаних джерел містить 56 найменувань.

Ключові слова: сім'я, шлюбно-сімейні відносини, монобатьківська сім'я, самотні матері, самотні батьки, соціальна робота, соціальні послуги, система соціальних послуг.

SUMMURY

Relevance of the topic. In modern Ukrainian society, there is a variety of social problems faced by single parents, requiring comprehensive and qualified support from the state and the community.

The difficult social conditions that have developed in Ukraine in the last few years as a result of a full-scale war with the Russian Federation have led to an increase in the number of mono-parental families in the country.

Object - a system of social services for mono-parental families in Ukraine.

Subject - organizational aspects of the functioning of the system of social services for mono-parental families.

The goal is to characterize the current state of the system of social services intended for mono-parental families in Ukraine, and to offer recommendations for its optimization.

Tasks:

1. Summarize theoretical developments in relation to single-parenthood as a social practice of modern society.
2. Justify the need to use a systematic approach to understand and solve problems associated with single-parenthood.
3. To establish the main problems faced by mono-parental families in modern Ukrainian society.
4. Develop recommendations for improving the organization of the system of social services for this type of family.

Research methods are theoretical (systematization, generalization and comparative analysis of various approaches to the chosen problem) and empirical (focus-group interviews with representatives of mono-parental families and surveys of social service specialists providing services to families) methods.

The master's work has 79 pages, consists of an introduction, 3 sections, 3 tables, 13 figures, conclusions and 2 applications. The list of used sources contains 56 names.

Key words: family, marriage and family relations, mono-parental family, single mothers, single parents, single-parenthood, social work, social services, social services system.